

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОЇ БЕЗПЕКИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВА ЛАБОРАТОРІЯ
З ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

ДІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ У РАЗІ ВИЯВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Методичні рекомендації

Колектив авторів

Дніпро 2020

УДК 343.98
Д 449

*Рекомендовано науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол від 20.02.2020 р.)*

Рецензенти:

Дараган В.В. - д.ю.н., доцент, завідувач кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування ДДУВС.

Олійник Т.І. - к.е.н., доцент, завідувач кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами ДНУ імені Олеся Гончара.

Чечет М.А. – оперуповноважений СКР Південного ВП Кам'янського ВП, майор поліції.

Д 449 Дії працівників поліції у разі виявлення економічних злочинів : методичні рекомендації / Кубецька О. М., Лазарєв В. О., Неклеса О. В., Палешко Я. С., Санакоєв Д. Б. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ, 2020. 76 с.

Колектив авторів:

Кубецька О.М. - к.е.н, доцент, завідувач навчально-наукової лабораторії з дослідження проблем економічної безпеки ФЕПБ ДДУВС.

Неклеса О.В. – науковий співробітник навчально-наукової лабораторії з дослідження проблем економічної безпеки ФЕПБ ДДУВС, старший лейтенант.

Палешко Я.С. – к.е.н., старший науковий співробітник навчально-наукової лабораторії з дослідження проблем економічної безпеки ФЕПБ ДДУВС.

Санакоєв Д.Б. - к.ю.н., доцент, завідувач кафедри фінансово-економічної безпеки ФЕПБ, підполковник поліції.

Методичні рекомендації знайомлять з теоретичними основами злочинності у загальному аспекті, допомагають зрозуміти та даються методичні поради щодо особливостей розслідування окремих економічних злочинів. Рекомендації, також, покликані допомогти курсантам у підготовці до практичної діяльності в підрозділах НПУ з питань розслідування економічних злочинів, та діючим працівникам НПУ при виконанні ними свої службових обов'язків

УДК 343.98

© Автори, 2020
© ДДУВС, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ЗЛОЧИННІСТЬ В УЗАГАЛЬНЕНОМУ АСПЕКТІ	6
1.1. Поняття злочинності	6
1.2. Запобігання злочинності	9
1.3. Показники злочинності	11
РОЗДІЛ 2. ЗЛОЧИН ЯК СКЛАДОВА ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ	19
2.1. Поняття економічного злочину	19
2.2. Тіньова економіка	23
2.3. Загальні положення криміналістичної методики	25
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ	30
3.1. Алгоритм дій при виявленні та документуванні злочинів вчинених в ході реалізації договорів, які укладені за результатами здійснення державних закупівель	30
3.2. Алгоритм дій при виявленні та документуванні легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом	51
3.3. Алгоритм дій при розслідуванні незаконної приватизації державного чи комунального майна	61
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74

ВСТУП

Злочини, які пов'язані з економікою являються негативним фактором для розвитку держави. Злочинні діяння в сфері економіки, на теперішній час, здійснюються складними та витонченими способами, зважаючи на це існує необхідність в підвищенні обізнаності та професіоналізму знань в економічній сфері слідчих підрозділів та співробітників поліції. Постає завдання в забезпеченні працівників поліції знаннями, які будуть відповідати вимогам сьогодення та зможуть на вищому рівні виконувати свої обов'язки в розслідуванні злочинів в економічній сфері.

Організація та побудова плану розслідування злочинів, які вказані в методичному виданні, являється основним елементом у проведенні якісного та достовірного розслідування злочинів в економічній сфері.

Саме мета підвищення знань та покращення рівня кваліфікації працівників поліції являється обґрунтуванням розробки даного типу видання, щодо рекомендацій організації та планування тактичних дій при слідчій та розшуковій діяльності при розслідуванні економічних злочинів.

Злочинні діяння в сфері економіки дуже різняться, тому складність полягає в єдиній методиці їх розслідування. Слід зауважити, що все ж таки існує істотна подібність за низкою ознак, що дозволяє розглядати злочини в економічній сфері як однорідну криміналістичну групу злочинів.

Економічні злочини загалом мають латентний характер, саме це обумовлює необхідність застосовувати різноманітні методи і засоби в розслідуванні.

Розслідування справ цієї категорії являється складним та пізнавальним процесом, що потребує чіткого плану. Пріоритетним напрямком науки криміналістики являється криміналістичне забезпечення в кримінальних провадженнях розслідування злочинів в економіці. Обґрунтування цього полягає в тому, що криміналістична методика аналізує попередній досвід слідчих дій, розробляє найефективніші методи ведення розслідування. Ці рекомендації стають своєрідним орієнтиром або алгоритмом ведення слідчих дій, в основі якого лежить планування.

Зважаючи на вище сказане, виникає необхідність в тлумаченні такого поняття як «план» та «планування». Отже план – послідовність виконання наміченого шляхом здійснення певних робіт, а планування – це внесення змін до наміченого плану робіт. Згідно вище наведених понять, можна стверджувати, що план розслідування – це ретельна розумова діяльність працівника поліції, а результат такої роботи і є план ведення справи. Створення плану розслідування залежить від спеціальних знань, професійного досвіду, та відповідно про майбутню тактику встановлення істини. Отже, план повинен поєднати раціональність та послідовність слідчих дій.

При розслідуванні злочинів в сфері економіки існує необхідність в залученні спеціалістів з певної категорії економіки для проведення експертиз, перевірок фінансово-господарської діяльності, проведення консультацій в ві-

дповідній тематиці, допиту спеціалістів як свідків.

При здійсненні розслідування в економічній сфері можуть проводити наступні експертизи: техніко-криміналістична експертиза печаток, штампів; почеркознавча; економічна; будівельно-технічна; товарознавча; авто технічна та інші.

В даному виданні запропоновано науково-практичні роз'яснення стосовно економіки та надано рекомендації розслідування економічних злочинів, які не отримували достатньої уваги з боку вчених криміналістів. Автори усвідомлюють швидкі зміни в суспільстві та законодавчій сфері та будемо вдячні за слушні пропозиції, побажання та рекомендації.

РОЗДІЛ 1 ЗЛОЧИННІСТЬ В УЗАГАЛЬНЕНОМУ АСПЕКТІ

1.1. Поняття злочинності

Злочинні дії являються проблемою будь якого суспільства. Перші, хто висловлював свої думки з приводу злочинних діянь були: Аристотель і Платон. Ці мислителі розглядали злочинність як проблему суспільного устрою, а також питання рівня етики населення. У XVIII столітті до неї зверталися Беккарія, Дідро, Вольтер, Гельвецій, Монтеск'є, Бентам, Лок та інші видатні вчені. Всі вище названі мислителі вбачали проблему зародження та розвитку злочинних дій внаслідок невлаштованості суспільства, та пропонували варіант вирішення цього питання за рахунок підвищення ступеня покарання за неправомірні діяння.

Злочинні дії також досліджували соціалісти-утопісти Т.Мор, А. Сен-Сімон, Ш. Фур'є, Р. Оуен та інші. Ці вчені говорили про те, що злочинні дії є природним фактором суспільства та породжуються внаслідок приватної власності та експлуатації людей. Зменшення злочинних дій вбачали в побудові соціалістичного суспільства і стверджували, що кримінальне покарання не ефективно в застосуванні.

Бачення злочинності в сучасному сприйнятті формувалася з XIX ст. із запровадженням регулярних статистичних спостережень. Перші кримінальні статистичні звіти були складені у Франції у 1826 р. і з того часу почали друкуватися. Дослідження, засновані на аналізі статистичних звітів, були започатковані бельгійцем Дюкпет'ю, французом Гері і видатним бельгійським математиком і астрономом А. Кетле. Внаслідок таких досліджень була виявлена закономірність цього явища.

«Суспільство несе у собі зародки усіх злочинів, що мають бути скоєні, тому що в ньому є наявними умови, які сприяють їхньому розвитку, воно, так би мовити, готує злочини, а злочинність є лише засобом. Будь який соціальний стан передбачає відповідно, певну кількість та певний порядок проступків, які є необхідним наслідком його організації».

У другій половині XIX ст. в усіх країнах Європи виникли такі науки як соціологія, кримінологія та поширення досліджень в сфері злочинних діянь. В цей час з'явилася популярна теорія відомого італійського психіатра Ч. Ломброзо. Вчений дійшов висновку, що злочинність – це природне явище, має біологічне підґрунтя. Він стверджував, що більше третини всіх злочинців мають специфічні антропологічні, фізіологічні та психологічні ознаки, що зумовлюють їхню злочинну поведінку і роблять їх природженими злочинцями. В подальшому теорія Ч. Ломброзо не дістала підтвердження в подальших наукових дослідженнях. Слід зазначити, що серед кримінологів Західної Європи та США було і до сьогодні залишилося правило обмежуватися поняття злочинності робочими поняттями. Увага зосереджується на способах вимі-

рювання та оцінці обчислення злочинності та приділяють увагу виявленню зв'язку злочинних правопорушень з соціальними чинниками та видами неправомірної поведінки.

Важливим надбанням в 60-х роках стала праця Н.Ф. Кузнецової “Преступление и преступность”. “Злочинність – це відносно масове, історично мінливе соціальне, що має кримінально-правовий характер, явище класового суспільства, що складається з усієї сукупності злочинів, які вчиняються у певній державі у певний період часу”¹ – вказувала Н. Ф. Кузнецова. Майже в усіх виданих в останні десятиліття роботах підкреслювалася соціальна природа злочинності, її історичність і класова обумовленість, розкривалися кількісні і якісні характеристики цього явища, співвідношення злочину і злочинності².

Узагальнення та певне переосмислення наукових поглядів на злочинність дає підстави для виділення таких її суттєвих ознак (табл. 1.1).

По своїй корінній складовій злочинність – негативне явище та в кількісному вимірі являється масовим. Тобто в суспільстві є соціально-позитивні (героїчні вчинки, випадки самопожертви) акти поведінки та соціально-негативні (злочини). Визначити і обґрунтувати якісь кількісні параметри злочинності, які є «нормальними» для суспільства, наука в даний час не може. Рівень злочинності є дуже різним залежно від низки економічних, соціальних, політико-правових, культурно-історичних та соціально-психологічних факторів, що діють в кожній країні.

Злочинність – сукупність злочинів, вчинених на певній території (країні, області, районі тощо) в певний проміжок часу. Це дозволяє охарактеризувати її кількісні параметри.

Головний елемент злочинних дій являється особа, яка їх вчинила. Тобто з цього можна стверджувати, що існує коло осіб, які вже скоювали злочини або мають схильність до злочинної поведінки, але ці явища не охоплюються поняттям злочинності і є самостійними кримінологічними категоріями. А наслідки злочину зазначені в кримінальному законі та є складовою злочину.

¹ Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность. – М., 1969. С. 173.

² Карпец И.И. Проблема преступности. – М., 1969; він же. Современные проблемы уголовного права и криминологии. – М., 1976; Аванесов В.А. Криминология и социальная профилактика. – М., 1980; Долгова А.И. Преступность и общество. – М., 1992; Кудрявцев В.Н. Причины правонарушений. – М., 1976; він же. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования. – М., 1998; Курс советской криминологии: Предмет. Методология. Преступность и ее причины. Преступник. – М., 1985; Коваленко О.И., Филонов В.П. Курс лекций по криминологии и профилактике преступности. – Донецк, 1995; Зелинский А.Ф. Криминология. – Харьков, 1996; Криминология. – М., 1997; Лихолоб В.Г., Филонов В.П., Коваленко О.И., Михайлов А.Е. Криминология. – Киев-Донецк, 1997; Литвак О. Злочинність, її причини та профілактика. – К.: Україна, 1997. – С. 29.

Ознаки злочинності

Ознаки	Характеристика
Філософський, соціологічний та психологічний характер людської поведінки	Різноманітність актів поведінки є характерною для будь-якого суспільства незалежно від ступеня його розвитку. Разом з тим, об'єктивно необхідною основою існування суспільства є стандартизація людської поведінки, встановлення соціальних норм, що обмежують її різноманітність шляхом визначення видів поведінки, які є корисними для суспільства, схвалюються більшістю його членів і підтримуються ними, а також тих, які пов'язані із заподіянням шкоди членам суспільства, засуджуються ним і тягнуть застосування покарання щодо осіб, які їх вчинили. Злочин є актом поведінки людини, що порушує встановлені в суспільстві соціальні норми. Такі діяння, взяті в сукупності, шкодять суспільним відносинам, що склалися, руйнують єдність суспільства. Отже, злочинність є крайнім, найбільш небезпечним видом соціального відхилення. Це її основна ознака.
Правовий характер	До злочинів належать тільки суспільно небезпечні діяння, які прямо передбачені кримінальним законом і вчинення яких тягне встановлене цим законом покарання. Підкреслимо, що ця ознака дозволяє відокремити злочини від менш небезпечних правопорушень, а також реально існуючих діянь, які об'єктивно є суспільно небезпечними, але не визнаються такими кримінальним законом, тобто є некриміналізованими. Криміналізація чи декриміналізація в праві є єдиним легальним засобом зміни кола діянь, що є злочинними.
Історично мінливий характер	Протягом усього розвитку суспільства коло злочинів дуже істотно змінювалось. З ускладненням суспільних відносин збільшувалась і загальна кількість видів злочинів, ряд діянь були декриміналізовані, а то й взагалі перестали зустрічатися, виникли нові різновиди злочинних посягань. Мінливість властива багатьом соціальним явищам, але в даному випадку вказівка на цю ознаку не є зайвою. Справа в тому, що злочинність є дуже чутливою щодо змін у житті суспільства і чітко відтворює їх.
Системний характер	При системному підході до дослідження цього явища йдеться про взаємозв'язок. взаємозумовленість злочинності та її причин.

Найбільш обґрунтованим і поширеним тепер є визначення злочинності як негативного соціального, історично мінливого правового явища, що полягає у вчиненні частиною членів суспільства вчинків, які заподіюють шкоду іншим членам суспільства або суспільству в цілому, відповідальність за які передбачена кримінально-правовими нормами.

Злочинні діяння являються неоднорідним явищем. Всі неправомірні дії які об'єднують злочини розділяються на два типи:

- становлять небезпеку для населення;
- відповідальність за вчинене правопорушення передбачена кримінальним законом.

В іншому розумінні злочини дуже відрізняються між собою, що зумовило їхню класифікацію. Критерії поділу злочинів різноманітні, відповідно до цього існують різні класифікації.

За кількісними критеріями злочини поділяють на:

- первинну (сукупність злочинів, скоєних уперше);
- рецидивну (сукупність повторних злочинів) злочинність;
- професійна злочинність (сукупність злочинів, що здійснюються постійно і є для злочинця основним джерелом існування).

За статтю злочини поділяються на: чоловічу і жіночу злочинність.

За мотивацією діяння виокремлюють: корисливу, насильницьку і корисливо-насильницьку злочинність. За іншими критеріями розрізняють: професійну, економічну, екологічну, організовану, корупційну, рецидивну, необережну злочинність тощо.

1.2. Запобігання злочинності

Одне з головних завдань перед державою являється запобігання, усунення та попередження злочинів. Інструменти якими держава досягає поставленої мети в запобіганні злочинів являються :

- загально-соціальні;
- спеціально-кримінологічні;
- індивідуальні.

Соціально-кримінологічні інструменти є сферою впливу та діяльності державних органів, соціальних організацій, громадських угруповань. Саме вони розробляють та реалізують заходи по запобіганню, усуненню та попередженню злочинності, враховуючи це безпосередньо мають права та відповідно і обов'язки та відповідальність.

Основна причина злочинності криється в негативних явищах суспільства, соціальних, політичних, особливо економічних та духовних проблемах, притаманних суспільству. Відзначаємо, що саме в достроковій перспективі в плані зменшення числа злочинності виходять на перший план заходи по стабілізації та підвищенню рівня економіки (а саме збільшення числа зайнятості населення, розробка програм по підвищенню рівня життя людей в країні).

Рис. 1.1. Система протидії економічній злочинності держави

Саме підвищення рівня економічного стану держави веде суспільство до зменшення числа злочинності. Саме цілеспрямовані заходи держави в змозі скорити до мінімуму злочинні дії. Слід зазначити, що саме запобігання злочинам являється також ключовим моментом. Кримінологи виділяють декілька видів запобігання злочинам, а саме: загальне, спеціальне і індивідуальне попередження злочинності.

До заходів загальної профілактики відноситься і створення прозорості для громадського контролю системи державного управління, що перешкоджає виникненню та дії корупційних схем.

У цілому загальна профілактика злочинності спрямована на забезпечення гідного існування людини в суспільстві, створення умов для досягнення нормальних потреб (в житло, матеріальному достатку, роботу, дозвілля і відпочинку) законними засобами.

Розробку та реалізацію заходів загального попередження ведуть всі органи держави із залученням фахівців різних областей: економістів, соціологів, політиків, управлінців, психологів тощо. Кримінологи також беруть участь в цьому процесі, надаючи аналітичні огляди статистичних даних, прогножуючи результативність запропонованих заходів з точки зору їх впливу на злочинність і здійснюючи кримінологічну експертизу нормативних актів і соціально-економічних програм.

Класифікація економічних злочинів

Економічні злочини	злочини у сфері відносин власності (ст.190–191КК України)
	злочини у фінансовій сфері (ст. 199–200, 207–212 ¹ , 215–224 КК України)
	злочини у сфері підприємництва, конкурентних відносин та іншої діяльності суб'єктів господарювання (ст. 201-1, 203-2–206, 213 КК України)
	злочини у сфері захисту від монополізму та несумлінної конкуренції (ст. 231–232 ¹ КК України)
	злочини у сфері реалізації прав споживачів й обслуговування населення (ст. 227, 229 КК України)
	злочини у сфері приватизації державного чи комунального майна (ст. 233 КК України);
	злочини у сфері митного регулювання (ст. 201, 201-1 КК України)
	злочини проти власності – привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 185, 186, 190–192 КК України);
	злочини у сфері господарської діяльності (ст. 199–233 КК України)
	злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж (ст. 361–363-1)
злочини у сфері службової діяльності (ст. 364–370)	

1.3. Показники злочинності

Фахівці аналітики, науковці, та практики при дослідженні злочинності прагнуть зрозуміти саме суть злочину.

Вивчення злочинності, подальша розробка заходів протидії, бере свій початок в кримінологічній характеристиці.

Кримінологічна характеристика - це завжди система взаємопов'язаних ознак, що відображають критерії і особливості злочину. На показники кримінологічної характеристики існує багато поглядів, їх називають кількісними і якісними, кількісно-якісними, якісно-кількісними, статистично-якісними; кримінально-статистичними тощо.

Показники злочинності - сукупність основних статистичних характеристик злочинності, що дають можливість здійснити кількісно-якісне вимі-

рування даного явища, а саме: створити уявлення про її розміри, міру змінюваності, ймовірність та величину майбутнього прояву, а також для розроблення відповідно до цього предметних заходів щодо запобігання та протидії злочинним проявам.

В загальному розумінні показники злочинності розділяють на: кількісні та якісні.

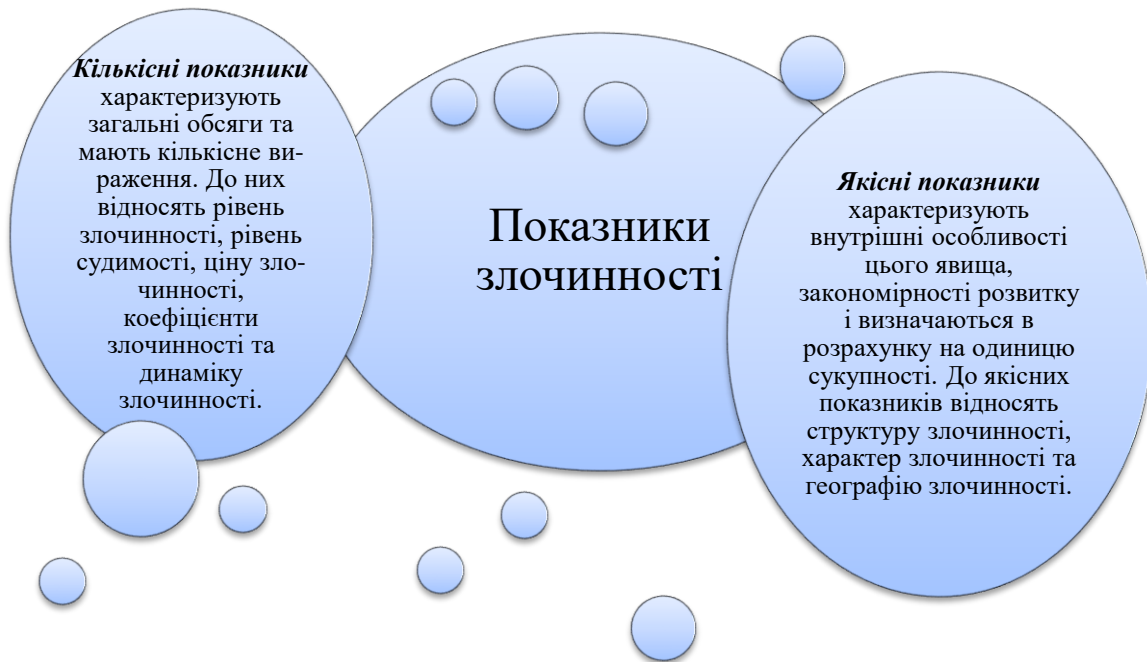

Рис. 1.2. Види показників злочинності [сформовано авторами]

Рівень злочинності - це її кількісна характеристика, яка являє собою абсолютну кількість зареєстрованих злочинів та осіб, що їх вчинили, на певній території за конкретний проміжок часу (місяць, квартал або рік).

Головними показниками, які характеризують рівень злочинності – являється кількість зареєстрованих злочинів (осіб які отримали повідомлення про підозру) та кількість затриманих осіб, які зробили неправомірне діяння.

Рівень судимості - абсолютна кількість злочинів та осіб, які їх вчинили, стосовно яких винесений обвинувальний вирок суду, на певній території за певний проміжок часу. Необхідно зазначити, що на основі даних, які містяться в «Статистичній картці на обвинуваченого», органами Державної судової адміністрації складаються звіти про роботу судів, аналізуються дані про судимість, її рівень, структуру і динаміку в Україні в цілому або окремих регіонах, містах, районах, а також про причини і умови вчинення злочинів. Зауважимо, що цей показник завжди нижчий, ніж рівень злочинності.

Ціна злочинності – це економічна, фізична, майнова та моральні види принесеної шкоди від неправомірних діянь. Тобто ціна злочинності виражає прямі і не непрямі збитки, які наносяться всьому суспільству в наслідок злочинних дій.

Відповідно до вище вказаних показників існують коефіцієнти злочинності. Тобто коефіцієнт злочинності - являється статистичним показником, мета якого полягає в аналізі стану, а також динаміки злочинності в різних регіонах або країнах шляхом співставлення відомостей про злочинність з даними про населення. Коефіцієнтів злочинності має два види: інтенсивності та активності.

Коефіцієнт інтенсивності злочинності дозволяє порівнювати рівень злочинності в регіонах з різною кількістю населення. Обчислюється шляхом відношення кількості вчинених злочинів до загальної кількості всього населення і розраховується на єдину розрахункову базу населення (1000, 10000, 100000), відповідно до якої проводиться розрахунок, за наступною формулою:

$$K_{i.z} = \frac{Z}{N} \times E,$$

де Z - загальна кількість зареєстрованих злочинів на певній території за певний період часу; N - загальна кількість населення, що мешкає на певній території; E єдина розрахункова база - визначена кількість мешканців регіону (1000, 10000, 100000 осіб).

Коефіцієнт злочинної активності відображає частоту вчинення злочинів мешканцями певного регіону і розраховується як відношення кількості осіб, що вчинили злочини за певний період часу на певній території, до кількості населення, яке проживає на цій території та досягло віку кримінальної відповідальності, на єдину розрахункову базу населення (1000, 10000, 100000), відповідно до якої проводиться розрахунок, за наступною формулою:

$$K_{z.a} = \frac{O}{N_{(старші\ 14\ років)}} \times E,$$

де O - кількість осіб, виявлених за вчинення злочинів; N(старші 14 років) - кількість населення регіону, віком старше 14 років (вік, з якого настає кримінальна відповідальність); E - єдина розрахункова база - визначена кількість мешканців регіону (1000, 10000, 100000 осіб).

Кількісні та якісні показники протягом певного часу (один, два, п'ять, десять років і т. д.). відображають динаміку злочинності. При вивченні злочинності в динаміці обчислюються абсолютне зростання (зниження), темп зростання (зниження) та темп приросту (зменшення), які залежно від мети і завдань дослідження, розраховуються двома способами:

- базисним (коли потрібно проаналізувати зміни явища за тривалий проміжок часу, як правило, використовується базисний спосіб. При цьому всі показники злочинності за обраний період часу порівнюються з першим (початковим), обраним за базис);

- ланцюговим аналізуються зміни явища, як правило, за короткий проміжок часу, оскільки одержані в результаті дані характеризують зміну кожного показника порівняно з попереднім).

Абсолютне зростання (зниження) - це показник, який характеризує, на скільки одиниць (у абсолютному значенні) явище за певний період часу зросло або зменшилось. Абсолютне зростання (зниження) - AP - визначається

як різниця між рівнем ряду динаміки певного року та рівнем ряду попереднього або першого року взятого за базу порівняння. Даний показник може бути визначений за наступною формулою:

$$\Delta P = P_t - P_{i-1} \text{ – абсолютне зростання (зниження) – ланцюговий;}$$

$$\Delta P = P_t - P_0 \text{ – абсолютне зростання (зниження) – базисний;}$$

де P_t - рівень певного ряду динаміки; P_0 - рівень базисного ряду динаміки; P_{i-1} - рівень попереднього ряду динаміки.

Темп зростання (зниження) - відносний показник, який характеризує, у скільки разів більше чи менше або скільки відсотків складає злочинність порівняно з аналогічним показником, обраним за базовий. Він може обчислюватись у коефіцієнтах або відсотках. Темп зростання (зниження) - T_p - визначається як відношення рівня ряду динаміки певного року та рівня ряду попереднього або першого року взятого за базу порівняння і помножене на 100 %. Даний показник може бути визначений за наступною формулою:

$$T_p = \frac{P_i}{P_{i-1}} \times 100\% \text{ – темп зростання ланцюговий;}$$

$$T_p = \frac{P_i}{P_0} \times 100\% \text{ – темп зростання базисний.}$$

Темп приросту (зменшення) - також відносний показник, який характеризує, на скільки відсотків зросла або знизилась злочинність порівняно з аналогічним показником, обраним за базовий. Темп приросту (зменшення) - T_{np} може визначатися як різниця між значеннями темпу росту T_p і 100 %, зокрема, $T_{np} = T_p - 100\%$, або ж як відношення різниці між рівнем ряду динаміки певного року та рівнем ряду початкового (базисного) чи попереднього року, поділена на рівень ряду динаміки початкового або попереднього років і помножене на 100 %. Даний показник може бути визначений за наступною формулою:

$$T_{np} = \frac{P_i - P_{i-1}}{P_{i-1}} \times 100\% \text{ – темп приросту ланцюговий;}$$

$$T_{np} = \frac{P_i - P_0}{P_0} \times 100\% \text{ – темп приросту базисний.}$$

Також динаміку злочинності відображають у вигляді лінійної координатної діаграми. На горизонтальній осі в прийнятному масштабі відкладається час, а по вертикальній осі - рівні ряду динаміки. По відмітках на обох осях визначають місцезнаходження точок на полі діаграм. Послідовно з'єднуючи їх прямими відрізками, одержуємо ламану лінію.

Щодо якісних показників злочинності, то вони дають характеристику

внутрішнім особливостям цього явища, закономірностям розвитку, та відповідно розраховуються на одиницю сукупності. До якісних показників відносять: структуру злочинності, характер злочинності та географію злочину.

Структура злочинних діянь – це характеристика якісна, що характеризує її внутрішню будову як співвідношення між групами (видами) злочинів, які можна аналізувати за кримінально-правовими, соціально-демографічними або кримінологічними критеріями.

Злочин характеризує кримінально-правова структура за:

- ступінь тяжкості – злочини поділяються відповідно до КК України на: злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі;
- спрямованість злочину – злочини відповідно до особливої частини КК України (проти основ національної безпеки, проти життя та здоров'я особи, проти волі, честі та гідності особи, проти власності, у сфері господарської діяльності тощо);
- вина злочину – поділяються на умисні та необережні;
- домінуюча направленість – насильницькі (агресивні), корисливі, корисливо-насильницькі, хуліганські, з помсти, ревнощів, побутових причин, міжнаціональних, релігійних відносин і т. д.

Злочин характеризує соціально-демографічна структура за:

- за статтю:
 - 1) жінки;
 - 2) чоловіки;
- за віком:
 - 1) неповнолітні: 14-15 та 16-17 років;
 - 2) молодь: 18-24, 25–28 років;
 - 3) середнього віку: 29-39 років;
 - 4) зрілого віку: 40-49 років;
 - 5) старшого віку: 50-59 років;
 - 6) похилого віку: 60 років і старше;
- за освітою на час вчинення злочину: повна вища і базова вища, професійно технічна, повна загальна середня та базова загальна середня, початкова загальна та без освіти;
- за зайнятістю на час вчинення злочину: працюючі по найму, робітники сільського господарства, підприємці без утворення юридичної особи, власники, співвласники підприємств, військовослужбовці, працівники правоохоронних органів, працівники органів державної влади та управління, члени громадських об'єднань, працівники фінансово-кредитної та банківської системи, працездатні, які не працюють і не навчаються, безробітні, учні та студенти вищих навчальних закладів, інші;
- за громадянством та місцем проживання: громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, мігранти, біженці.

Також кримінологічна структура розподіляється за сферою скоєння правопорушення: у сфері економіки, у окремих регіонах, за характеристикою особи злочинця та інше.

Основним показником структури злочинності є **питома вага** окремих груп або видів злочинів відносно їх загальної кількості.

Питома вага - це процентне співвідношення частини злочинності до її загальної величини, що розраховується за наступною формулою:

$$P_6 = \frac{Z_6}{Z_3} \times 100\%,$$

де Z_6 - кількість злочинів певного виду;
 Z_3 - загальна кількість зареєстрованих злочинів.

Характер злочинності визначається загальною кількістю тяжких і особливо тяжких злочинів в структурі злочинності та тим, якою є характеристика особистості тих, хто вчиняє злочини. Тобто характер злочинів – це один із проявів структури злочину, а характер злочинності – це аналіз його структури. Отже, питома вага злочинів визначає ступінь небезпеки.

Географія злочинності визначає просторовий та часовий характер та оцінює вплив соціального середовища на рівень і характер злочинних дій, вивчає реакцію на злочинні дії в тому чи іншому регіоні.

Інтенсивність злочинів являється неоднорідною, через вплив соціальних, історичних, економічних, культурних чинників. Саме показник інтенсивності вказує на те, де саме необхідно зосередити увагу на злочинність і вживати необхідних заходів.

Під латентною (прихованою) злочинністю в кримінології та правоохоронній практиці розуміють сукупність злочинних діянь, що були реально скоєні, але не стали відомі органам кримінального судочинства і, відповідно, не відображаються в офіційній статистиці. В юридичній літературі латентну злочинність часто визначають як «сукупність злочинів, які залишилися не виявленими, невідомими правоохоронним органам»³.

Розрізняють латентність трьох видів: природну, штучну і проміжну.

Таблиця 1.3

Види латентної злочинності

Латентна злочинність	<i>Природна латентність</i> – розуміється сукупність тих випадків, коли злочин відбувся, але про нього невідомо правоохоронним органам
	<i>Штучна латентність</i> має місце тоді, коли факт злочину відомий, але з різних причин він не ставиться на облік органом внутрішніх справ або іншим правоохоронним органом.
	<i>Проміжна латентність</i> – це коли злочин зареєстрований, але кримінальне провадження не доходить до суду через недостатність доказів вини особи.

³ Шляпочников А.С., Забрянский Г.И. Выявление латентной преступности // Сов. государство и право. - 1973. - № 5. - С. 9.

Слід зазначити, що існує проміжна категорія латентної злочинності – «сіра злочинність» тобто діяння, які зареєстровані правоохоронними органами, але не були розкриті або розкриті та підозрювані уникнули відповідальності через недостатність доказів.

Точних даних про розміри латентної злочинності немає. Її рівень можна передати формулою:

Рівень латентної злочинності можна передати формулою:

$$Л.з. = Н.з. + Нр.з. + З.в., \quad (1.1)$$

де Н.з. – незареєстровані злочини;

Н.р.з. – нерозкриті злочини;

З.в. – злочини, за якими не винесені обвинувачувальні вироки (але вони розкриті).

Загальна форма обчислення латентної злочинності:

$$З.л. = З.ф. - З.вр., \quad (1.2)$$

де З.ф. – злочинність фактична; З.вр. – злочинність врахована, а також обчислення її рівня:

$$P = \frac{З.вр.}{З.ф.} \quad (1.3)$$

Латентна злочинність в зарубіжних джерелах кримінологами була названа як – «чорне число», «темне поле», «сіра цифра», «кавалерійські злочини» та інше. А. Кетле запропонував теорію «закону постійних співвідношень», вона полягала в тому, що між офіційно зареєстрованою і латентною злочинністю існує постійне і незмінне співвідношення. Тобто, якщо кількість зареєстрованих злочинів певного виду є значною, то, відповідно, значною є й кількість латентних злочинів, і навпаки. З часом було доведено, що латентна складова злочинних дій відрізняється від виду злочину та різноманітна в залежності від року. Внаслідок цього вказана теорія була визнана як необґрунтована.

При встановленню рівня латентності злочинів використовують наступні методи, які наведені нижче в табл. 1.4:

Латентність злочинних діянь активно почали досліджувати після Другої світової війни в США. Дослідження в цій сфері було направлене в двох течіях:

1. Інституціоналістичне (вважали, що єдиною реальною злочинністю є сукупність офіційно зареєстрованих злочинів, щодо яких органи кримінального судочинства здійснювали заходи офіційного реагування).

2. Реалістичне (прагнули до визначення справжніх розмірів злочинності шляхом визначення кількості злочинів, які були реально скоєні, але не зареєстровані офіційною статистикою).

Методи встановлення латентної злочинності

Загальні методи	Виявлення громадської думки про стан латентної злочинності; експертна оцінка спеціалістів; вивчення документів правоохоронних органів, фінансово-ревізійного контролю, медичних закладів і інше;
Специфічні методи	Оперативно-розшукові заходи, аналіз динамічних рядів злочинів; дослідження періоду від їх скоєння до розкриття і запровадження санкцій; екстраполяцію; системно-структурний аналіз тощо.

На сьогодні латентна злочинність розглядається як доповнення до офіційної статистики, завдяки чому отримують більш точні дані з приводу криміногенної ситуації в країні. Латентна злочинність не контролюється, тому як наслідок спричиняє моральну і соціальну шкоду населенню.

РОЗДІЛ 2

ЗЛОЧИН ЯК СКЛАДОВА ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1. Поняття економічного злочину

Економічні злочини – різновид злочинів, здійснюваних у процесі професійної діяльності в рамках і під прикриттям законної економічної діяльності з використанням легальних економічних інститутів.

Не правомірні дії в сфері економіки та фінансів називають економічними злочинами.

Злочин в економічній сфері являється основою тіньової економіки і спрямований на майнові та виробничі відносини.

Тіньова економіка — це економічна діяльність, суб'єкти якої уникають офіційного обліку та сплати податків.

Як правило виділяють три види тіньової економіки, які представлено на наступній таблиці

Таблиця 2.1

Видовий склад тіньової економіки

Вид	Зміст
1	2
Неформальна економіка	Узаконена (дозволена) економічна діяльність, суб'єкти якої уникають офіційного обліку та мотивують свої дії ситуативною необхідністю фізичного виживання. Це найбільший сегмент тіньової економіки, представлений різноманітними видами дрібного виробництва товарів і послуг (наприклад, музичні чи фотографічні послуги на весільних урочистостях, попутне підвезення пасажирів чи вантажів, репетиторство, виконання ремонтних і будівельних робіт за домовленістю із приватними особами, реалізація продукції з присадибних ділянок на стихійному ринку). До цієї діяльності сьогодні додається і та, яка зумовлена новітніми інформаційно-технологічними досягненнями і ще не підпадає під дію чинного законодавства, яку надто складно оцінити для оподаткування через її віртуальний характер (наприклад, так званий домашній офіс, себто можна заробляти на комп'ютері, не виходячи з власної оселі).

1	2
Прихована економіка	Легальна економічна діяльність, суб'єктами якої, як правило, є підприємці, котрі заради отримання надприбутків вдаються до різних організаційних і фінансових маніпуляцій (наприклад, штучне дроблення великого бізнесу з розрахунком на отримання податкових преференцій, встановлених державою для малого бізнесу; використання бартерних угод для наживи, неофіційні розрахунки з найманими працівниками. Таку економіку ще називають "сірою" економікою, оскільки у ній витрати ще легальні, а доходи нелегальні.
Кримінальна економіка	Протиправна (злочинна) діяльність у вигляді фінансових афер, крадіжок, контрабанди, хабарництва, наркобізнесу, сутенерства, рекету, торгівлі людьми тощо. Таку економіку називають "чорною" економікою, так як у ній нелегальні як доходи, так і витрати.

Як бачимо, **тіньова економіка** — це складне соціально-економічне явище, представлене сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але переважно аморальних видів економічної діяльності, суб'єкти яких отримують надприбуток шляхом приховування доходів та ухилення від сплати податків.

Рис. 2.1. Найбільш поширені види економічного злочину

Криміналізація економічного злочину впливає, як правило, з наслідків такої діяльності, а саме: значні фінансові збитки; спосіб виконання злочину – обман, погрози, підкуп; існує певна мотивація до скоєння такого вчинку, тобто особиста зацікавленість в реалізації даного виду злочину. За статистикою значна частина створених господарських структур ліквідується засновниками, так і не почавши власне підприємницьку діяльність. У багатьох випадках основною причиною стають об'єктивні труднощі: відсутність стартового капіталу, виробничих приміщень, досвіду, кваліфікованих виконавців тощо. Проте багато підприємств реєструються їх власниками без наміру здійснювати статутну діяльність.

Фіктивне підприємство.

Мотиви створення фіктивної підприємницької структури можуть бути різноманітними: одержання кредитів на цілі, не передбачені статутом; привласнення отриманих коштів; одержання в оренду приміщень, майна, земельних ділянок на нестатутні цілі; легалізація доходів, одержаних незаконними способами; протиправне припинення діяльності конкурентів; монополізація ринку тощо.

Незаконний трансфер грошей.

Підприємства використовують економічний злочин типу розготівкування по ряду наступних причин:

- купівля підприємствами матеріалів і сировини, необхідних у виробництві, за готівку. Це вигідно і покупцю, оскільки матеріали обходяться дещо дешевше, і продавцю;
- легалізація товарів, завезених контрабандою або куплених за "чорну" готівку, а також товарів, зроблених нелегальним способом. Оприбуткувати такі товари на склад і оплатити по безготівковому розрахунку неможливо;
- зменшення витрат при виплаті заробітної плати працівникам підприємства.

Економічний злочин у фінансово-економічній сфері.

Ще один вид злочинів пов'язаний з одержанням банківських кредитів шляхом обману. Для цього створюється мережа комерційних структур, у якій, як правило, ті ж самі особи обіймають ключові посади. Наприклад, той, хто в одній фірмі є, скажімо, директором, в іншій - засновник, а в третій - головний бухгалтер тощо. Ці підприємства нічого не виробляють і фактично нічим не займаються, а лише проводять різні фіктивні комерційні операції один з одним (торгують "повітрям"). Головне їх завдання полягає в тому, щоб брати в банках кредити. Створюючи вигляд, що торгують один з одним, ці фірми одержують кредит, наприклад, під договір на поставку паливно-мастильних матеріалів, металу тощо. Потім отримані грошові кошти переказують з однієї комерційної структури в іншу, доки їх слід остаточно не загубиться. Добуті в такий спосіб кошти відразу ж конвертують або прямо тут, в Україні, або переказують за кордон, звідки їх потім уже неможливо повернути назад. Беруть такі кредити, як правило, в комерційних банках. Що ж стосується механізму одержання кредитів, то тут свою роль відіграють хабарі

службовим особам. Причому розмір цих хабарів може бути достатньо великий.

Ухилення від сплати податків.

Сьогодні підприємства змушені віддавати державі у вигляді всіляких податків та зборів близько 70-80% свого прибутку. Тому не дивно, що багато юридичних осіб відмовляються виконувати свої обов'язки як платники податків. Ухилення від сплати податків здійснюється шляхом неподання декларації про доходи, включення в декларацію неточних даних, не ведення обліку або невідповідного ведення обліку доходів і витрат, для яких встановлена обов'язкова форма обліку.

Наступні неправомірні дії з метою ухилитися від податків такі:

- працюючи лише з готівкою;
- створивши фірму на короткий час (три-чотири місяці), коли податкова інспекція не встигає перевіряти економічну діяльність;
- проводячи свої операції через розрахунковий рахунок іншої фірми;
- уклавши договір на поставку продукції, виконання робіт (послуг) із безподатковим підприємством (громадські організації інвалідів та чорнобильців, офшорні компанії тощо);
- оформивши ввезення акцизних товарів як транзитні, але реалізувати їх усередині країни;
- продавши задокументований товар, завезти на його місце новий;
- застосувавши при здійсненні купівлі-продажу так званий «відкат» тощо.

Усі ці операції грамотними фахівцями можуть бути продумані до дрібниць. При цьому бухгалтерська документація буде в порядку і не дасть жодного приводу для питань з боку податкової інспекції.

Злочини у сфері страхування.

Ще одна сфера економічних злочинів - страхування. Механізм страхування широко використовується з метою перерозподілу фінансових потоків, ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів, відмивання коштів тощо. Однак найпоширенішою тут є страхова підробка. В Україні, де ринок страхових послуг і відносини між суб'єктами страхування ще лише формуються, розміри страхових підробок не можна ні з чим порівняти. Проте в галузі страхування фінансових ризиків і, насамперед, страхуванні відповідальності позичальника ця проблема постає досить гостро вже нині.

Службові злочини.

Особливу групу злочинів становлять так звані службові злочини, тобто злочини, скоєні службовими особами.

Основними службовими злочинами є:

- прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди;
- пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі;
- службове підроблення;

- службова недбалість;
- незаконне збагачення;
- зловживання владою або службовим становищем.

Серед службових злочинів найбільш поширеним є одержання неправомірної вигоди.

Неправомірна вигода - це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи не грошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав; Суспільна небезпека таких злочинів полягає в тому, що службова особа, одержуючи неправомірну вигоду, підкоряє загальнодержавні інтереси своїм особистим, перетворюючи свою службову діяльність у джерело особистого збагачення. Неправомірна вигода може виражатися у будь-якій формі: грошових коштах, майні, вигодах майнового чи іншого характеру.

2.2. Тіньова економіка

Збільшення тіньової економіки залежить від загального стану економіки держави в цілому, рівня життя та мінімальної заробітної плати у населення, а також рівнем оподаткування. Як наслідок перехід з легальних показників доходів в тінь знижує функціонування кредитно-фінансової системи, пригнічує надходження інвестицій до держави, підштовхує процес відтоку капіталу за кордон, а як наслідок веде до збільшення числа злочинних діянь. Відповідно, тіньова економіка являється впливовим інструментом на соціально-економічний розвиток всіх держав світу.

Таблиця 2.2

Сутність тіньової економіки

Тіньова економіка	
як протизаконна деструктивна діяльність та господарська діяльність, яка чиниться в інтересах злочинних угруповань	Як економічна діяльність суб'єктів господарювання, яка не відображається в державі

Таблиця 2.3

Методи оцінки тіньової економіки

Соціологічний	Експертні оцінки, вибіркові опитування населення, аналіз додаткової документації, аналіз доходів та витрат з урахуванням та виявленням розбіжностей;
Статистичний	Аналіз даних офіційної статистики та виявлення розбіжностей в ній, оцінка неврахованої вартості складових ВВП;
Непрямий	Економетричний аналіз, монетарний метод (аналіз попиту на готівку);
Структурний	Експертний аналіз, порівняння в галузях;
Спеціальний	Дослідження зайнятості населення, метод сталих взаємозв'язків;

Тіньову економіку України можна умовно поділити на наступні блоки, які представлені в наступній табл. 2.4:

Таблиця 2.4

Блоки тіньової економіки

Блоки тіньової економіки		
<p><u>"підпільна" економіка</u> (інколи її називають «сірою» економікою) підприємницька та інша економічна діяльність, орієнтована на задоволення нормальних суспільних потреб, однак здійснювана в неконтрольованих державою формах, з метою одержання безконтрольного прибутку і ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів;</p>	<p><u>фіктивна економіка</u> - підприємницька та інша економічна діяльність пов'язана із фальсифікацією, шахрайством (псевдо підприємництво, обдурювання при одержанні кредитів і їх використання, фальсифікація інформації при емісії цінних паперів, виготовлення і збут підробних грошових знаків, валюти, цінних паперів, кредитних і розрахункових карт, інших платіжних документів, фіктивне банкрутство і обдурювання кредиторів, неправдива реклама);</p>	<p><u>Кримінальна економіка</u>, орієнтована на задоволення деструктивних суспільних потреб (проституція, торгівля людьми, наркобізнес і т.д.) або ж одержання доходів від різних видів професійної злочинної діяльності (скупка краденого, торгівля золотом та ін.)</p>

Встановлено, що тіньова економіка згідно європейських норм не повинна перевищувати 30-35% ВВП держави. В Україні тіньова економіка набуває глобальної форми, так як її рівень в державі перевищує допустимий рівень в два рази.

В зв'язку з цим утворюються різноманітні види економічної злочинності. Основні з них представлено нижче:

- **незаконне підприємство** – правопорушення з економічною природою, яке притаманне ринковій економіці. З точки зору права, таке правопорушення характеризується як діяльність суб'єктів господарювання без реєстрації та ліцензій.

- **неправомірна банківська діяльність** – це неправомірна підприємницька діяльність у фінансово-кредитній сфері. Цей вид злочину, підриває банківську систему держави та створює недовіру у населення до кредитних та фінансових компаній, тим самим спричиняючи значні матеріальні збитки для банківської системи.

- **фіктивне підприємство** – популярна форма ринкової неправомірної діяльності. Тобто утворення та офіційна реєстрація суб'єкта господарювання без наміру фактичного виконання підприємницької діяльності.

- **діяльність з приводу виробництва та збуту фальшивих грошей чи цінних паперів** – вважається класичним неправомірним економічним діянням. Підробка грошової маси підлягає під категорію суворого покарання.

- **псевдо-банкрутство** – незаконне діяння, яке виражається у навмис-

ному неправдивому оголошенні власника бізнесу або організації про свою неплатоспроможність з метою не виплати по кредитах або ж отримання відстрочки по обов'язковим платежам.

- **кримінальна приватизація** – протиправні або обхідні дії чинному законодавству стосовно приватизації майна з державної форми в приватну.

- **легалізація неправомірно одержаних грошових коштів** – тобто легалізація доходів одержаних злочинним шляхом за допомогою фінансових операцій або залучення таких коштів до легальної підприємницької діяльності. Цей вид економічного злочину підриває основи ведення чесного бізнесу та провокує інфляційні процеси в державі та слугує де стабілізатором грошового обігу держави.

- **рекет** – незаконне вимагання матеріальних цінностей, шантаж.

- **розкрадання** – це вид економічної злочинності відноситься до групи майнових. Має декілька підвидів, які залежать від способу вилучення майна: крадіжка, грабїж, розтрата, не правомірне присвоєння, шахрайство.

- **митні злочини** – одна з найпоширеніших форм економічного злочину. В своїй суті це неправомірне переміщення матеріальних цінностей через митний кордон, що тягне за собою порушення правил митного оформлення та контролю.

- **податкові злочини** – це діяння пов'язані з прихованням від державного обліку з метою одержання неконтрольованих доходів. Посилення податкового тиску на суб'єктів господарювання провокує перехід господарюючих підприємств у тіньову сферу економіки.

- **неправомірна вигода** – поняття, яке об'єднує два злочини: одержання неправомірної вигоди і дача неправомірної вигоди. Здебільшого це діяння пов'язані з використанням посадових осіб своїх повноважень в корисливих цілях.

- **корупція** – соціальне явище з негативним характером, передбачає підкуп державних службовців. По своїй суті цей економічний злочин виражається в використанні службових повноважень з ціллю наживи.

Тіньова економіка є наслідком економічних і соціальних кризових процесів в державі. Для нашої держави тіньова економіка набирає глобального характеру, який проявляється не тільки в економічній сфері, а в її ідеологічній, культурній та національній сферах.

2.3. Загальні положення криміналістичної методики

Криміналістична методика – розділ криміналістики, який об'єднує систему наукових положень та розроблених рекомендацій з приводу проведення розслідувань та запобігання злочинним діянням в цілому. Джерелами криміналістичної методики є: Конституція України, норми кримінального і кримінально-процесуального законодавства України, інші закони України, оперативно-слідча, судова та експертна практика, положення науки. Криміналісти-

чна методика складається з двох складових: загальні наукові положення та окремі методики (даний поділ запропонував В.О. Образцов).

Загальні наукові положення – являються криміналістичними рекомендаціями та вимогами, які узагальнені на основі слідчої практики, обґрунтовані законодавством та сприяють ефективному розслідуванню злочинних діянь. Вивчається та аналізується злочинна діяльність та її закономірність. Спираючись на вище сказане розрізняють та виділяють класифікацію злочинів та формується типологічний підхід розслідування в типових слідчих ситуаціях.

Окремі методики – являються рекомендаціями узагальненого, типізованого характеру, які визначають порядком найбільш ефективних слідчих дій при розслідуванні певного злочину. Тобто методика ведення розслідувань певних видів злочинів – являється системою засобів та прийомів слідчого в специфічних умовах розслідування, яка розроблена для ефективного результату слідства.

Основні елементи криміналістичної методики наведені на рис. 2.2.

Криміналістична характеристика – це система знань та відомостей про кримінально значимі прояви злочинів даного виду. Вона сприяє побудові та перевірці слідчих версій, які виникають в процесі ведення розслідування в певній справі. Це своєрідна модель типових зв'язків та інформації, на основі яких прогнозується шлях і способи розслідування.

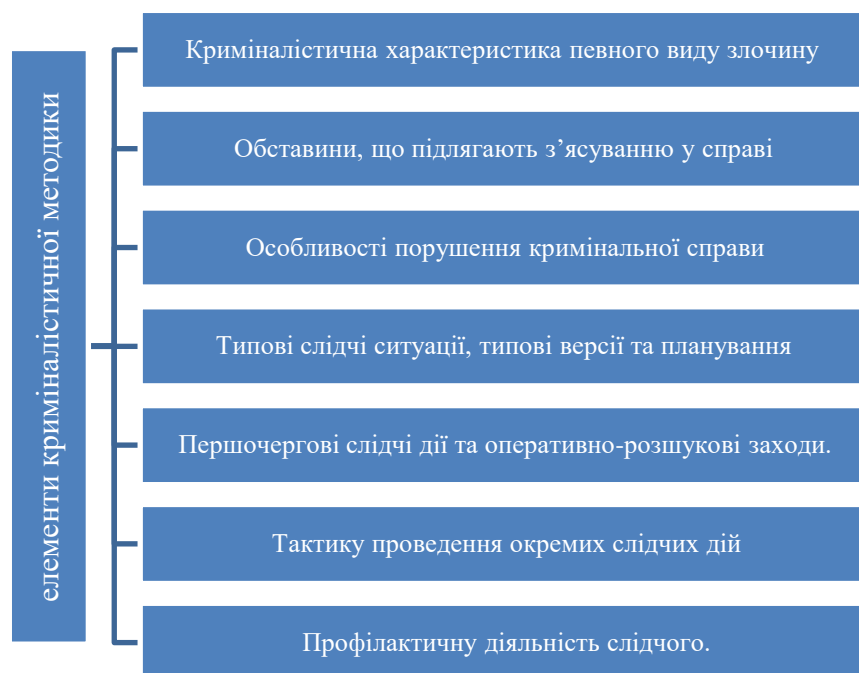

Рис. 2.2. Елементи криміналістичної методики

Криміналістична характеристика злочину має наступну структуру: спосіб учинення злочину; час, місце та обстановка вчинення злочину; знаряддя та засоби вчинення злочину; предмет посягання; особу потерпілого; особу злочинця; типові сліди злочину.

До способу вчинення злочину слід віднести – підготовку до злочину, спосіб яким було вчинено злочинні діяння, приховання злочину. Та слід зазначити, що інколи злочинні діяння вчиняються без попередньої підготовки до нього.

Місце вчинення злочину це – не лише місце скоєного діяння, а й місце, де відбувалася підготовка до злочинної діяльності, та безпосередньо місце, де знайшли докази скоєного діяння.

Обстановка вчинення злочину включає декілька факторів: середовище, що виходить за рамки ділянки де було скоєно злочин, предметні складові злочинних дій, учасники злочину та їх взаємодія.

Час учинення злочину дає змогу з'ясувати черговість подій та дій, а також дає змогу окреслити коло підозрюваних.

Засоби та знаряддя злочину розрізняють за двома формами, які представлені на табл. 2.5.

Предмет злочину – це речі матеріального характеру, які дають змогу відділити один злочин від іншого.

Встановлення особи потерпілого охоплює наступні відомості: демографічні дані (стать, вік, освіта, робота) та дані, які відповідають за стиль життя, характер злочинців, їх схильності та навички, зв'язки з суспільством та освітня класифікація. Особа злочинця охоплює таку систему відомостей: загальні демографічні дані; деякі моральні властивості та психологічні особливості.

Таблиця 2.5

Форми засобу та знаряддя злочину

Засоби та знаряддя скоєного злочину	
За предметом посягання	Знаряддя вбивства, підпалу, злому, викрадення тощо.
За характером впливу	Термічні, механічні, хімічні, вибухові дії

Взаємодія при розкритті злочину – дії при веденні розслідування, які направлені на досягнення спільної мети, для економії часу, сил та засобів. Поділяється на наступні види взаємозв'язків: слідчих і органів дізнання з конкретних кримінальних справ; прокурора і слідчого; слідчого з експертними спеціалістами по відповідному напрямку; слідчого з державними службами; слідчого з громадськими організаціями.

Слідча ситуація – це всі умови, які мають вплив на ведення розслідування та визначають його властивості та особливості і також це сукупність інформації (даних), якими володіє розслідування на певному етапі.

Слідчі ситуації мають свою класифікацію, яка представлена в табл. 2.6.

Класифікація слідчих ситуацій

Слідчі ситуації	
Сприятливі	коли для їх вирішення слідчому потрібно лише забезпечити раціональну реалізацію своїх можливостей.
Несприятливі	характеризуються відсутністю відповідної інформації і слідчий повинен обрати заходи для її отримання. Несприятливі ситуації поділяються: а) відсутні дані, необхідні для встановлення і розшуку підозрюваного; б) є відомості, що сприяють встановленню і розшуку підозрюваного, але їх використання не дало результату; в) є дані, що дозволяють перевірити причетність до вчинення злочину, але вони недостатні для розшуку злочинця.
Безконфліктні	коли інтереси учасників розслідування збігаються
Конфліктні	коли інтереси учасників розслідування не збігаються.
Типові	коли під час розслідування діють загальні закономірності механізму вчинення злочину і застосовуються заздалегідь розроблені програми діяльності слідчого.
Специфічні	коли слідча ситуація вимагає вибору нетипових засобів і прийомів.
Початкові, проміжні та кінцеві	виникають на різних етапах розслідування злочину.

Встановлення істини здійснюється шляхом припущення різних слідчих версій та їх подальша перевірка на достовірність. Перед тим як припустити свідчу версію, необхідно встановити певний обсяг фактичних даних.

Криміналістична версія – це логічно побудоване та засноване на фактичних даних обґрунтоване припущення слідчого про обставини події, про дії учасників події і наявність у них складу злочину, що потребує відповідної детальної перевірки.

Розслідування поділяється на три етапи:

- початковий – на даному етапі відбувається збір інформації та даних про обставин та деталі злочину, та вивчення фактично відомих даних;
- наступний – етап, яких являється своєрідним підґрунтям для висунення обвинувачень та для допиту підозрілих осіб;
- завершальний – це всі дії, які направлені до завершення кримінального провадження.

Планування – це організаційна та творча сторони розумової роботи слідчого (дізнавача), яка здійснюється з моменту початку розслідування до його закінчення.

Криміналістичний алгоритм означає – послідовність виконання дій, на підставі закону, спрямоване на ефективне вирішення завдання з приводу розкриття злочинних дій. Має бути правильний як з юридичного так і з криміналістичного боків. Тобто підсумовуючи вище викладе можемо встановити елементи плану розслідування кримінального провадження: версії; обставини, що необхідно встановити; оперативно-розшукові заходи та слідчі дії; встановлення терміну виконання запланованих дій і їх виконання; відповідальний за завдання.

Елементи плану проведення слідчої дії:

- 1) обставини, що необхідно з'ясувати;
- 2) тактичні прийоми і технічні засоби;
- 3) послідовність виконання дій;
- 4) матеріали справи та інша довідкова інформація.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

3.1. Алгоритм дій при виявленні та документуванні злочинів вчинених в ході реалізації договорів, які укладені за результатами здійснення державних закупівель, відповідальність за що передбачено ст. 191 КК України

Узагальнення здійснених процедур державних закупівель свідчить, що однією з причин нанесення державі збитків при проведенні тендерів є те, що розпорядники державних коштів, фінансові служби та тендерні комітети замовників, порушуючи свої функціональні повноваження, шляхом заведення в якості учасників підконтрольні підприємства які приймають участь в закупівлі поряд із технічними учасниками яких штучно заводять з метою надання можливості підприємству підконтрольному Замовнику отримати перемогу в процедурі закупівлі товарів, робіт та послуг, що в подальшому призводить до акцепту цінових пропозицій учасників за ціною, яка значно перевищує середньо-ринкову, яка діє на ринку на час проведення торгів. Таким чином, службові особи підконтрольних підприємств зловживаючи службовими повноваженнями здійснюють протиправну діяльність з державним майном.

3.1.1. Криміналістична характеристика

Криміналістична відповідальність за вчинення злочинів в цій сфері відповідає за ст. 191 КК України.

Склад злочину

Об'єктом злочину в цій категорії правопорушень є охоронювані законом відносини власності.

Предметом злочину є майно, яке було ввірене винній особі чи перебувало в її віданні (майно, що знаходилося на законних підставах і стосовно якого особа здійснювала повноваження щодо розпорядження, управління, доставки використання або зберігання. При привласненні ці повноваження використовуються для обернення винною особою майна на свою користь, а при розтраті - на користь інших осіб, зокрема це може бути відчуження майна іншим особам для споживання, як подарунок чи товар, в обмін на інше майно тощо.).

Об'єктивна сторона злочину за ст. 191 Кримінального кодексу України може бути вчинено у наступних формах:

- 1) привласнення - обернення винною особою майна на свою користь (безоплатне вилучення (утримання, неповернення) винним чужого майна, яке знаходилось у його правомірному володінні, з наміром у подальшому обернути його на свою користь);
- 2) розтрата - обернення винною особою майна на користь інших

осіб (безоплатне витрачання (споживання, продаж, безоплатна передача, обмін, передача в рахунок погашення боргу тощо) винним чужого майна, яке йому ввірене чи перебувало в його віданні - винний поліпшує майнове становище інших осіб);

3) заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем - безоплатне обернення чужого майна на свою користь або на користь інших осіб з використанням службовою особою свого службового становища всупереч інтересам служби.

Суб'єктом злочину є особа, яка досягла 16 років. При цьому суб'єктом привласнення та розтрати може бути як приватна, так і службова особа.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом, корисливими мотивами та метою.

Моментом закінченого злочину за ст. 191 ККУ є:

- привласнення - з моменту вилучення чужого майна й отримання винним можливості розпорядитися ним як своїм власним;
- розтрати - збігається з моментом витрачання чужого майна;
- заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем - з моменту отримання можливості розпорядитися ним на власний розсуд.

Майно, яке перебуває в державній власності – являється державним, відповідно комунальне майно – те майно, що перебуває в комунальній власності (комунальна власність – майно, що закріплене за територіальними громадами села, селища або ж міста).

Особа злочинця

Особа злочинця - це завжди матеріально-відповідальна або службова особа, якій делеговані повноваження відносно певних матеріальних цінностей, що закріплено в матеріальному вигляді (наказ власника підприємства, посадові інструкції, статут, нормативні акти тощо). Такі особи мають досить високий освітній рівень, значний професійний досвід, знання щодо технології виробництва, документообігу на підприємстві або певний рівень фінансових можливостей. Особам, які вчиняють розкрадання, властива висока комунікативна функція. Вони налагоджують відносини з державними службовцями, мають дружні стосунки з працівниками правоохоронних органів, прокуратури, суду.

Такими особами можуть бути:

- керівники, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань та здійснення видатків з бюджету, а також особи які виконують його повноваження (Замовники послуг);
- керівники підприємства, установи, організації, а також особи які виконують його повноваження (контрагенти за договором із закупівлі);
- голова тендерного комітету, секретар та інші члени тендерного комітету;
- уповноважена особа з проведення процедур закупівлі;
- службові особи які здійснюють технічний нагляд за об'єктом будів-

ництва (Інженер з технічного нагляду);

- інші особи.

Особа потерпілого

Особа потерпілого охоплює наступні відомості: демографічні дані (стать, вік, освіта, робота) Такими особами можуть бути, власники майна – держава або територіальна громада в особі керівників підприємств, установ, організацій та їх структурних підрозділів, інші приватні особи.

Способи вчинення та приховування злочину

- внесення завідомо недостовірних відомостей до офіційних документів на підставі яких здійснюється перерахування грошових коштів казначейськими установами на рахунок підприємств підрядників (договори, акти Ф КБ-2в, накладні, платіжні доручення);

- підробка офіційних документів на підставі який здійснюється привласнення або розтрата майна;

- підробка підпису у графі інженера з технічного нагляду актів Ф КБ-2в;

- зловживання службовими повноваженнями на стадії закупівлі як з боку тендерного комітету або уповноваженої особи, так і з боку учасників процедури закупівлі;

- завищення вартості матеріалів;

- оцінка матеріалів на підставі завищених, не існуючих відомостей;

- неналежне проведення експертної оцінки проектно – кошторисної документації;

- внесення до офіційних документів відомостей які фактично не відповідають дійсності;

- обрання каналу збуту та реалізації викраденого майна або способів отримання викрадених безготівкових коштів.

Способом приховання злочину в цій категорії є:

- знищення документів на підставі яких підприємство підрядник отримало грошові кошти на розрахунковий рахунок;

- внесення відомостей про використані матеріали до офіційних документів які максимально відповідають проектно–кошторисній документації з метою створення аналогічних документів з іншими відомостями;

- залучення до виконання робіт із технічного нагляду за будівництвом підконтрольну особу;

- внесення відомостей до офіційних документів щодо об'ємів та вартості робіт, які фактично були виконані до укладення договору підряду;

- оплата фактично не виконаних робіт чи не наданих послуг;

- винесення або вивезення майна з території без документів або за підробленими документами;

- розтрата грошових коштів, отриманих під звіт на потреби підприємства;

- включення до відомостей на оплату праці "мертвих душ";

- незаконна виплата службовим особам премій, допомоги, інших ви-

плат, на що такі особи не мали права.

Типова слідова картина

Як елемент криміналістичної характеристики типова слідова картина службових розкрадань найчастіше не зовсім асоціюється з традиційними слідами в криміналістиці, адже носіями доказової інформації (зміст або сліди підроблення) в таких злочинах є документи. Такого роду сліди в документах значно важче виявити, тому що ознаки цих злочинів надто схожі на звичайні господарські прорахунки.

Документ - це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом її фіксації на папері, магнітній, кіно - відео - фотоплівці або на іншому носії. Документи розподіляють на первинні (містять вихідну інформацію) і вторинні (є результатом аналітично-синтетичної та іншої трансформації одного або кількох документів). Якщо документи слугували засобом учинення злочину чи зберегли на собі його сліди або були об'єктом злочинних дій, то в таких випадках документи слугують речовими доказами.

Залежно від способу фіксації інформації та матеріалу, використовуваного для цього, документи класифікують на такі види: письмові (рукописні і друкарські документи); графічні (креслення, графіки, карти, малюнки, схеми, плани тощо); фотодокументи (фотографії); кінодокументи; аудіо-документи (магнітофонні касети, відеокасети); електронні документи (електронні носії інформації: комп'ютерні диски, дискети тощо).

При цьому особливого значення для методики розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем набуває класифікація документів на види залежно від характеру й призначення інформації, що міститься в них. Так, виділяють групи документів, що підлягають вилученню та дослідженню під час розслідування злочинів у сфері підприємницької діяльності.

Документи, які визначають економічну структуру і організаційно-правовий статус підприємства, а також стан фінансового контролю:

- свідоцтво про реєстрацію підприємства;
- статут підприємства;
- заснована угода;
- реєстр акціонерів;
- протоколи загальних зборів акціонерів;
- протоколи засідань адміністративних органів управління (правління, керівництва);
- протоколи засідань ревізійних комісій (акти та матеріали перевірок);
- річний звіт аудитора;
- акти та інші матеріали перевірок податкових, банківських та інших контрольних органів;
- накази і розпорядження посадових осіб тощо.

Документи, що посвідчують провадження певного виду діяльності:

- ліцензії;

- патенти;
- договори про укладання певних угод (купівлі-продажу, позички, про виконання робіт тощо);

- проектно-кошторисна документація.

Документи бухгалтерського обліку і звітності:

- документи первинного обліку (рахунки, накладні та інші, які фіксують окремі економічні операції);

- бухгалтерські рахунки (кожна економічна операція має подвійний запис - в активі одного рахунку і пасиві другого рахунку підприємства, наприклад, придбане обладнання або устаткування, зазначають у активі рахунку "основні засоби" і в пасиві рахунку "уставний фонд");

- бухгалтерський баланс (головна і узагальнювальна частина бухгалтерського обліку, де відбито зведені дані бухгалтерського обліку за квартал, півріччя, рік).

Документи статистичного обліку і звітності (відбивається кількісна характеристика окремих сторін діяльності підприємства у продовж певного часового проміжку). Комерційна структура (фірма) може мати кілька варіантів звітності за рік. Документи оперативного обліку та звітності. Документи автоматизованого робочого місця (АРМ) бухгалтера, економіста, плановика, аналітика. Тут може міститися різноманітна інформація у вигляді: облікових даних; планових показників; норм і нормативів; звітності фірми, тощо. Також, «Чорнова бухгалтерія» у вигляді записників, магнітних носіїв, печаток, штампів, комп'ютерного обладнання та іншої документації.

Банківські документи:

- журнал реєстрації платіжних доручень із поточного рахунку;
- журнал реєстрації надходжень на поточний рахунок;
- витяг із поточного рахунку;
- заяви на відкриття поточного, валютного рахунків;
- картка зі зразками підписів і відбитку печатки;
- платіжні доручення;
- документи, що відбивають одержання кредиту в банку, тощо.

Касові документи:

- договір про повну індивідуальну матеріальну відповідальність касира;
- касова книга;
- журнал реєстрації прибуткових і видаткових касових документів;
- журнал реєстрації використання грошових чеків;
- прибуткові та видаткові касові ордери, чеки;
- акти перевірки наявності грошових коштів і матеріальних цінностей в касі тощо.

Підроблені (фальсифіковані) документи:

- установчі, банківські, бухгалтерські, та інші, що були використані при вчиненні злочину.

Робочі записи посадових осіб та службовців, зміст яких має значення для кримінальної справи:

- доповідні записки, робочі зошити, календарі, записники тощо.

Магнітні носії інформації:

- диктофонний запис наради, зборів тощо; фото, кіно, відео-документи, що відбивають певні факти діяльності підприємства.

Електронні копії письмових документів та інша електронна інформація (програмне забезпечення), що містяться на носіях інформації.

Щодо традиційних слідів учинення розкрадань слід зазначити, що можливе існування матеріальних слідів-відображень (слідів пальців рук, слідів транспортних засобів тощо) та ідеальних слідів, отримуваних під час допитів осіб, що відносяться до вчинення злочину безпосередньо або взагалі є працівниками підприємства чи у сфері, де трапилося певне розкрадання.

Розслідування таких злочинів є надзвичайно складним через їх багато епізодичність, тривалість у часі, високу організованість, що своєю чергою, вимагає від слідчого ретельного планування та організації досудового слідства.

3.1.2. Особливості виявлення та розслідування

Типові слідчі ситуації і слідчі версії

Одним з характерних видів слідчих ситуацій у цій категорії справ є обстановка, що характеризується недостатньою поінформованістю про обставини розкрадання, що підлягають встановленню, великою кількістю перешкод у отриманні такої інформації. Найбільш істотними у цьому відношенні є труднощі, що виникають при отриманні відомостей про спосіб вчинення злочину, джерела розкрадання, зв'язки між співучасниками та ін. Вирішення таких слідчих ситуацій має значення і для розслідування конкретного розкрадання.

Здебільшого важливо враховувати можливості вирішення завдань у певній слідчій ситуації, наприклад, з використанням несподіваності.

Залежно від обізнаності розкрадачів щодо загрози викриття їхньої злочинної діяльності та можливості використання слідчим чинника несподіваності, до початку розслідування існують три основних види типових ситуацій:

- у кримінальних провадженнях, розпочатих внаслідок документальної ревізії, інвентаризації, перевірок, що проводяться уповноваженими правоохоронними органами, контрольними органами, коли можливий початок розслідування не є раптовим для осіб, які можуть виявитися причетними до зловживань;

- у кримінальних провадженнях, розпочатих внаслідок проведення оперативно-розшукової діяльності та виявлення ознак розкрадання безпосередньо працівниками Національної поліції (служби стратегічних розслідувань), коли виникає ситуація, при якій підозрілі у розкраданні та інших злочинах особи не обізнані щодо можливого початку розслідування, у зв'язку з чим особливого значення набуває чинник несподіваності;

- у кримінальних провадженнях, розпочатих у разі затримання на місці злочину працівниками органів Національної поліції, які не проводять цільові

оперативно-розшукові дії, осіб за порушення ними певних правил, що викликає підозру в причетності до злочинних дій. За даних умов чинник несподіваності хоча і виявляється щодо осіб, які підозрюються, однак його здійснення пов'язане з обмеженою інформацією про можливі злочинні дії. Виділяється також ситуація, коли кримінальне провадження розпочато у зв'язку з перевіркою заяв, повідомлень (громадян, службових осіб, у засобах масової інформації), явки з повинною.

Урахування даних ситуацій дозволяє точніше визначити умови збирання інформації, намітити порядок і послідовність проведення перевірочних дій, підготовчих і організаційних заходів.

При очевидній відмінності наведених вихідних ситуацій, загальними негайними завданнями на початку розслідування є такі:

- встановлення номенклатури і місця знаходження документів (ручного і машинного обліку), в яких могли відобразитися ознаки злочину, і забезпечення їх цілості. При цьому слід звернути увагу на необхідність дослідження не тільки документів первинного (оперативного) обліку і бухгалтерської документації, а й планових, технологічних, виробничо-управлінських, статистичних, податкових та інших документів, бланків, етикеток тощо. Велике значення має аналіз змісту неофіційних документів (записок, нотаток, чорнових записів, розрахунків тощо);

- встановлення місця знаходження сировини, напівфабрикатів, матеріалів, готової продукції, товарів і забезпечення їх цілості;

- виявлення вимірювальних приладів, що використовуються, — вагів, дозаторів, лекал, трафаретів, штампів, касових апаратів, їх перевірка, фіксація показань, опечатування (при необхідності — з урахуванням інтересів виробництва);

- перекриття доступу до електронно-обчислювальних засобів;

- встановлення місця знаходження майна і грошових коштів, що належать розкрадачам, з метою забезпечення відшкодування матеріальних збитків, завданих злочином.

Вирішення зазначених завдань не вичерпується початковою стадією розслідування і стадією, що безпосередньо передує початку кримінального провадження, оскільки в подальшому можуть бути виявлені дані про раніше не виявлені епізоди розкрадання та інших злочинів.

Побудова слідчих версій про характер подій та інші обставини і планування основних напрямів розслідування починається на стадії перевірки в міру виявлення ознак розкрадання. У кримінальних провадженнях даної категорії в основу версій можуть бути покладені різноманітні вихідні дані. В одних випадках відоме місце розкрадання (певного його епізоду), але не ясно, яким чином і куди виводили (збували, реалізовували) викрадене; в інших — слідчий має відомості про реалізацію викрадених матеріальних цінностей у певному місці, однак не відоме джерело розкрадання. Обставини можуть скластися й так, що відомими стають факти неофіційної реалізації сировини з підприємства-виробника чи бази або факти переміщення готової продукції

без належного її оформлення, в той час як не встановлено її виробника і споживача. Як правило, це стосується однорідної продукції, що виготовляється різноманітними підприємствами, або такої, що поставляється численними місцевими і зарубіжними фірмами.

Вирішуючи питання про наявність ознак розкрадання та достатність їх для відкриття кримінального провадження, слідчий здійснює перевірку загальних версій про характер події. Поряд з цим, перед ним постає завдання розробки і перевірки версій щодо безпосереднього предмета посягання, способів розкрадання, кола осіб, причетних до цього, та ін.

У процесі побудови конкретних робочих слідчих версій по злочину, що розслідується, важливо не тільки спиратися на наявну фактичну інформацію та особистий досвід слідчого, а й користуватися системами типових версій. Такі версії є припущенням, побудованим на основі аналізу типових ситуацій. У зв'язку з цим великого значення набувають схеми типових версій, зокрема, про способи розкрадання. У роботі слідчого складається певний спосіб використання систем типових версій для вирішення конкретних слідчих завдань, що дозволяє дати логічне пояснення конкретним фактичним даним по злочину і сприяє побудові робочих версій.

Письмовий план є не тільки організуючим початком процесу розслідування розкрадання, а й засобом, що сприяє логічному розвитку планування на всіх етапах провадження у справі, оптимальному поєднанню узагальненого досвіду і фактичних даних щодо події, яка розслідується.

Основою плану розслідування розкрадання є версії. Найбільш раціональним є план, окремі частини якого складаються за кожною версією, а після цього зводяться в єдиний план з виділенням в його загальну частину питань, що підлягають з'ясуванню в усіх версіях.

Для розслідування розкрадання характерно планування чотирьох основних етапів розслідування:

- проведення перевірочних дій і вирішення питання про внесення відповідних відомостей до ЄРДР;
- початок досудового розслідування (проведення першочергових слідчих і організаційних дій);
- проведення подальшого розслідування;
- закінчення розслідування.

У межах планування кожного етапу в міру необхідності відбувається уточнення і доповнення плану розслідування. План розслідування розкрадання може намічатися вже під час перевірочних дій, коли стають очевидними ознаки злочину. Вихідна фактична інформація про розкрадання і його обставини в поєднанні з аналізом системи типових версій дозволяє прогнозувати основні напрями розслідування та вузлові питання, що підлягають з'ясуванню.

Планування першочергових слідчих дій, тактичних операцій має забезпечити вирішення завдань, спрямованих на пошук і збереження необхідних документів, предметів, що можуть мати значення речових доказів, завданих

розкраданням збитків. Слідчі й організаційні дії, що проводяться у зв'язку з цим, мають невідкладний характер і проводяться в першу чергу.

Результати першочергових слідчих дій створюють основу для деталізації плану подальшого розслідування, спрямованого на виявлення і розкриття всіх епізодів розкрадання, співучасників злочину. Планом передбачається перевірка зібраних на початковому етапі фактичних даних шляхом проведення допиту двох чи більше вже допитаних осіб, судових експертиз та інших слідчих дій.

Планування закінчення розслідування пов'язане з перевіркою і систематизацією матеріалів розслідування, необхідних для складання обвинувального акту. Планується порядок ознайомлення з матеріалами справи обвинуваченого і його захисника, інших учасників процесу, що мають на це право.

Планування розслідування розкрадання і складання письмового плану у таких провадженнях має ряд особливостей, пов'язаних з багато епізодністю даних злочинів, застосуванням розкрадачами різноманітних способів розкрадання.

Специфічним для планування є і те, що на початку розслідування (а інколи й до його початку) відоме коло осіб, які можуть бути причетними до розкрадання або мають про це відомості, у зв'язку з чим у плані розслідування (перевірочних дій) передбачається отримання пояснень, допит цих осіб.

На структурі плану відображається необхідність враховувати різні місця вчинення розкрадання (джерело розкрадання, місця реалізації викраденого та ін.).

Під час розроблення плану розслідування, що охоплює декілька об'єктів і епізодів розкрадання, вчинених різними особами різноманітними способами, доцільно виділити загальні питання, що підлягають з'ясуванню в усіх намічених напрямках і включаються до загальної частини плану розслідування. Звичайно, до цієї частини плану включаються дії, спрямовані на реалізацію загальних завдань, що постають на початку розслідування, тактичні операції. Загальні питання, що підлягають з'ясуванню по всій справі, повинні конкретизуватися у межах окремих планів (частин плану), що передбачаються розслідуванням по окремих об'єктах, епізодах, способах злочину і особах.

Специфіка розслідування багатоепізодних розкрадань визначає форму плану розслідування у таких кримінальних провадженнях: його основу складають окремі епізоди розкрадання. Планування розслідування вимагає складання схем взаємозв'язку певних даних: окремих епізодів, співучасників, об'єктів, способів руху грошових коштів і матеріальних цінностей, документів, технологічного процесу виробництва, механізму злочину та ін. Ці матеріали використовуються при підготовці до проведення слідчих дій та при складанні обвинувального акту.

Особливості виявлення злочинів вчинених в будівельній сфері

На етапі виявлення розкрадання у сфері будівництва важливо враховувати особливості законодавчого регулювання всіх процесів, охоплених сферою будівництва. Без усвідомлення механізму проведення розрахунків за ви-

конані роботи, доставлені матеріали, розроблення проектної та кошторисної документації неможливо правильно застосувати криміналістичні засоби виявлення та закріплення слідів злочину, встановлення характеру й розміру завданої шкоди, а отже, зібрати належні докази і забезпечити ефективне розслідування фактів привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва.

Аналіз судової практики засвідчує, що про вчинення привласнення, розтрати майна чи заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва стає відомо переважно в результаті проведення перевірок контролюючими органами, із заяв і повідомлень громадян або безпосередньої перевірки працівниками уповноважених правоохоронних органів у місті будівництва (служба стратегічних розслідувань).

В процесі виконання будівельних робіт за договором, виконану частину робіт відповідно до кошторисної документації засвідчують офіційними документами актами Ф КБ-2в які підписуються замовником, виконавцем робіт та особою яка здійснює технічний нагляд. Таким чином на підставі складених актів виконаних будівельних робіт підприємство - підрядник, що здійснює виконання робіт, отримує на свій розрахунковий рахунок грошові кошти за виконані роботи відповідно до суми зазначеної в актах виконаних робіт.

Досить часто зустрічаються випадки, коли підприємства – переможці процедури закупівлі в ході виконання будівельних робіт за договором використовують будівельні матеріали низької якості або взагалі будівельні матеріали, які не відповідають проектно – кошторисній документації. Окрім зазначеного, є випадки коли службові особи підприємств підрядників, в ході виконання будівельних робіт за попередньою змовою із службовими особами, які здійснюють технічний нагляд за об'єктом будівництва та замовниками цих робіт вносять заздалегідь недостовірні відомості до офіційних документів – актів приймання виконаних підрядних робіт Ф КБ-2в про обсяги та вартість виконаних будівельних робіт, відповідно відомості вказані в актах приймання виконаних будівельних робіт Ф КБ-2в які складено за договором підряду, фактично не відповідають виконаним роботам. Таким чином розпорядник, підрядник та інженер з технічного нагляду (в залежності від конкретної ситуації) шляхом вчинення протиправних дій заволодівають коштами державного бюджету або коштами місцевої громади. Вказані дії кваліфікуються відповідно до дій вчинених кожною із сторін, враховуючи займану посаду особи та її службових повноважень, найчастіше відповідальність за вчинення таких дій настає за статтями 191, 366, 367, 364 Кримінального кодексу України.

Процес закупівель товарів, робіт та послуг регулюються Законом України «Про публічні закупівлі».

Організація розслідування злочинів вчинених в будівельній сфері. Типові слідчі (розшукові) дії

У разі отримання інформації про можливі факти привласнення чи розтрати чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні слідчий

має право провести огляд місця події з метою виявлення слідів вчинення злочину, як правило, документальних. Оскільки огляд проводиться, досить часто, у приміщеннях юридичних осіб, то для його проведення відповідно до ст. 233 КПК необхідна ухвала слідчого судді. В зв'язку з цим, огляд місця події у цій категорії злочинів неможливо провести до внесення відомостей у ЄРДР. Після внесення відомостей в ЄРДР слідчий звертається з клопотанням про огляд до слідчого судді із дотриманням вимог, передбачених ст. 234 КПК. При цьому в клопотанні повинна бути вказана точна адреса будівлі та приміщення, в якому дозволяється проведення огляду, а також має бути зазначено і особу власника, і особу фактичного володільця приміщення. Після отримання ухвали слідчого судді слідчий вправі провести огляд місця події із залученням спеціалістів у сфері фінансового контролю, спеціаліста – будівельника (будівельного експерта). Відповідно до ч. 5 ст. 237 КПК при проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження.

Важливе значення під час огляду місця події по факту розтрата чи привласнення коштів за результатом проведення підрядних робіт (ремонту доріг, об'єктів комунікацій, капітальних ремонтів приміщень тощо) має огляд місця проведення робіт з метою встановлення їх фактичного обсягу виконання. Після проведення огляду місця події на підставі отриманої інформації слідчий проводить подальші слідчі дії, спрямовані на встановлення наступних елементів предмету доказування:

- відомості про час, місце; відомості про спосіб вчинення злочину, що включатиме спосіб підготовки, вчинення, безпосереднього вчинення та приховання злочину (суть способу у цьому випадку незаконне обернення чужого майна на свою користь чи користь третіх осіб з використанням при цьому свого службового становища);

- відомості про знаряддя (засоби); відомості про предмет злочинного посягання (його кількісні та якісні характеристики), яким виступатиме майно, яке було ввірене винному чи було в його віданні, тобто воно знаходилось у правомірному володінні винного, який був наділений правомочністю з розпорядження, управління, доставки або зберігання такого майна. Така правомочність може обумовлюватись службовими обов'язками, договірними відносинами або спеціальним дорученням; відомості про суб'єкта привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; кваліфікуючі ознаки щодо розміру шкоди, завданої злочином.

Також, необхідно встановити:

- чи відповідають фактично виконані будівельні роботи відомостям які указані в актах виконаних будівельних робіт;

- чи підписувались акти виконаних будівельних робіт Ф КБ-2в саме тими особами які в них зазначені (службові особи замовника, підрядника та інженера з технічного нагляду);

- чи отримало підприємство підрядник кошти на розрахунковий рахунок від замовника;
- правомірність сплати грошових коштів підприємству підряднику державною казначейською службою;
- чи вчинялися фінансові операції з незаконно отриманими грошовими коштами з метою їх виведення та переведення в готівку.

З метою встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий звертається із клопотанням до слідчого судді для отримання тимчасового доступу до наступних документів, які перебувають у володінні замовника робіт:

- договори, укладені між Замовником будівельних робіт та їх виконавцем;
- акти приймання виконаних підрядних робіт Ф КБ-2в, відомості ресурсів до них та акти Ф КБ-3, платіжні доручення, складені згідно договорів підряду;
- листування між Замовником робіт та їх виконавцем з питань виконання вказаних договорів;
- рахунки підприємства яке здійснює виконання будівельних робіт, виставлені на адресу замовника за виконані роботи, дефектні акти замовника, локальні кошториси (кошториси), згідно яких замовник визначав вартість робіт;
- проектно-кошторисна документація;
- висновки (експертні звіти) комплексної державної експертизи щодо погодження проектно-кошторисної документації з питань дотримання вимог щодо міцності, надійності та довговічності будинків і споруд, їх експлуатаційної безпеки та інженерного забезпечення, кошторисної частини проекту;
- загальні журнали робіт, які ведуться на будівництві під час виконання робіт відповідно до вимог ДБН, журнали авторського нагляду, технічного нагляду;
- акти огляду прихованих робіт, які виконувалися на об'єкті будівництва.
- декларації про початок виконання робіт, видані органом державного архітектурно-будівельного контролю, дозволи на виконання робіт;
- декларації про готовність об'єкта до експлуатації (сертифікати), зареєстровані органом державного архітектурно-будівельного контролю;
- договори на здійснення технічного нагляду по об'єкту будівництва, із змінами та додатками;
- акти приймання виконаних робіт по договорам на здійснення технічного нагляду;
- платіжні доручення по договорам на здійснення технічного нагляду по об'єкту будівництва;
- рахунки, виставлені на адресу замовника робіт по договорам на здійснення технічного нагляду по об'єкту будівництва;

- договори на здійснення авторського нагляду по об'єкту будівництва;
- акти приймання виконаних робіт по договору на здійснення авторського нагляду по об'єкту будівництва;
- платіжні доручення по договору на здійснення авторського нагляду по об'єкту будівництва та інше.

Окрім вищевказаного існує необхідність в отриманні інформації від банківських установ де обслуговується підприємство яке виконує будівельні роботи або здійснює інші види послуг, з метою встановлення відомостей про рух коштів. Отже слідчий встановлює рахунки які належать підприємству та звертається із клопотання до слідчого судді про надання дозволу на вилучення наступних документів:

- копії паспортів засновників і посадових осіб, протокол зборів засновників, наказ або інший документ про призначення на вказану в статуті посаду особи з правом підпису і повноваженнями діяти від імені підприємства і здійснювати фінансові операції;

- платіжних документів, на підставі яких здійснювалися зарахування і списання засобів з вказаного рахунку, чеків, квитанцій, видавкових ордерів, договорів та ін., у т.ч. документів на отримання наявних грошових коштів (у т.ч. готівкою), за певний період часу;

- відомостей (реєстр) про рух грошових коштів по банківським рахункам, а саме: банківської роздруківки на паперовому та магнітному носії (у форматі Microsoft Excel) про рух грошових коштів по вказаним банківським рахункам з розшифровкою вхідних і вихідних платежів, зазначенням дати, обсягів, призначення платежу, банківських рахунків, кодів та назв контрагентів, інших документів, які повною мірою відображають проведення операцій.

У кримінальних провадженнях цієї категорії призначається низка експертів. Зокрема, до найбільш популярних можна віднести:

- технічну експертизу документів (дозволяє встановити спосіб виготовлення документу та використаного обладнання, давності його виготовлення, наявності внесення змін, відновлення тексту документа тощо);

- будівельно-технічну (дозволяє встановити невідповідність фактично виконаних обсягів робіт обсягам, що зазначені в актах виконаних робіт, а також завищення вартості робіт);

- почеркознавчу (вирішує питання про виконання підписів або рукописних записів певною особою. Призначати її треба навіть у ситуації, коли особа визнає факт виконання нею рукописного тексту чи підпису (в подальшому вона може відмовитися від такої заяви);

- судово-економічну – призначається для вирішення завдань, пов'язаних із дослідженням документів бухгалтерського обліку та звітності, визначення збитків.

В ході розслідування кримінальних проваджень у цій сфері можуть бути допитані наступні особи та групи осіб:

- члени тендерного комітету Замовника робіт;

- службові особи, які розглядали та підписували офіційні документи акти виконаних робіт Ф КБ-2в;
- працівників підприємств які складали бухгалтерську або будівельно-технічну документацію
- службових осіб які погодили висновки (експертні звіти) комплексної державної експертизи щодо погодження проектно-кошторисної документації;
- службових осіб які здійснювали технічний нагляд за об'єктом будівництва;
- службових осіб які здійснювали авторський нагляд за об'єктом будівництва;
- особи, які працюють на об'єкті будівництва;
- осіб які відповідно до своїх посадових обов'язків здійснюють контроль з господарської частини в закладі де здійснюються роботи.

Під час допиту працівників підприємства (установи), з'ясовуються такі питання:

- яким є порядок здійснення відповідної діяльності та якими є функції свідка та інших осіб під час її проведення;
- обставини конкретних операцій;
- про які факти порушень відомо свідку та якими є їхні обставини;
- яким чином йому стало відомо про ці порушення;
- у яких документах вони відображені;
- кому ще відомо про порушення;
- що, на думку свідка, сприяло зловживанням;
- яких заходів доцільно вжити для їх недопущення в майбутньому;
- як свідок може охарактеризувати особистість підозрюваного.

В ході допиту службових осіб підприємств підрядників слідчому необхідно враховувати, що директора, згідно посадової інструкції або статуту підприємства:

- керує відповідно до чинного законодавства виробничо-господарською та фінансово-економічною діяльністю підприємства, відповідає за наслідки прийнятих рішень, збереження та ефективного використання майна підприємства, а також фінансово-господарські результати його діяльності;
- організовує роботу й ефективну взаємодію всіх структурних підрозділів, цехів і виробничих одиниць, спрямовує їх діяльність на розвиток та удосконалення виробництва з урахуванням соціальних і ринкових пріоритетів, підвищення ефективності роботи підприємства, зростання обсягів виконання будівельно-монтажних робіт та збільшення прибутку, якості й конкурентоспроможності виконаних будівельно-монтажних робіт;
- забезпечує виконання підприємством усіх зобов'язань перед державними і місцевими бюджетами, державними позабюджетними соціальними фондами, постачальниками, замовниками й кредиторами, включаючи уста-

нови банку, а також господарських і трудових договорів (контрактів);

– організовує виробничо-господарську діяльність на основі широкого використання новітньої техніки й технологій, прогресивних форм керування й організації праці, науково обґрунтованих нормативів матеріальних, фінансових і трудових витрат, вивчення кон'юнктури ринку та передового досвіду (вітчизняного і закордонного) з метою підвищення технічного рівня та якості будівельно-монтажних робіт (послуг), економічної ефективності, раціонального використання виробничих резервів і ощадливого витрачання всіх видів ресурсів.

Таким чином, директор підприємства є службовою особою, яка постійно обіймає посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків.

Слід відзначити, що службові особи замовників робіт, службові особи підприємств виконавців та особи які здійснюють технічний нагляд за об'єктом будівництва, знають всі тонкощі будівельного процесу, знайомі з технологіями здійснення будівельного процесу та документообігом. Допит є стадією розслідування на якому з'ясовують загальну картину ситуації, проводиться уточнення документів, рахунків належних підприємству та руху грошових коштів (фінансових операцій) по рахункам підприємства.

В подальшому слідчому слід перевірити отриману інформацію від підозрілого та вразі розбіжностей організувати повторний допит та спростувати покази підозрюваного. В випадках, коли підозрюваний зізнається в скоєному злочині необхідно дізнатися всі обставини вчинених діянь та достовірно з'ясувати коло осіб, які були причетні до цих діянь. Головними доказами в таких кримінальних провадженнях являються документи. Тому слід докласти всіх зусиль для отримання всієї документації по справі. Недбалість в цьому питанні може призвести до втрати або знищенню цінних документів, які являються доказами.

Для отримання документів слідчий може скеровувати у відповідні інстанції запити, здійснити тимчасовий доступ до речей і документів та провести обшуки. тимчасовий доступ до речей і документів та обшук мають важливе значення як на початковому етапі слідства, так і впродовж усього розслідування. Результативному проведенню тимчасового доступу до речей і документів сприяє ретельна підготовка, тому кількість та обсяг необхідних документів слідчий повинен зазначити в своєму клопотанні до слідчого судді.

Обшук, як правило, проводиться за місцем роботи і проживання підозрюваних або за місцем роботи і проживання осіб стосовно яких є інформація про можливу участь у протиправній діяльності, в інших приміщеннях, що їм належать, їх автомобілях. Можуть бути обшукані службові кабінети, приміщення цехів і складів, робочі місця у виробничих приміщеннях, приміщеннях бухгалтерії. Обшуки проводять у осіб, які відповідальні за підготовку та підписання документів, при цьому може накладатися арешт на майно, у т.ч. вклади в банках. Арешт на майно накладається для забезпечення відшкодування збитків і конфіскації майна. Суттєву складність під час проведення

обшуку має вилучення комп'ютерної техніки та електронних носіїв інформації. Із врахуванням особливостей об'єкта, вилучення комп'ютерної техніки рекомендується на місці обшуку в такий порядок дій:

- відсторонити від комп'ютера осіб, що працюють за ним чи знаходяться біля нього, і не приймати від них допомоги в його огляді і тимчасовому вилученні;
- зафіксувати місцезнаходження комп'ютера, його обладнання і не проводити будь-яких маніпуляцій з ними, якщо їх результат заздалегідь невідомий;
- якщо комп'ютер увімкнений – вжити заходів, щоб ніхто не вимкнув електропостачання і зафіксувати, яка програма працює;
- вимкнути комп'ютер і відключити від нього периферійні пристрої, попередньо зафіксувавши порядок їх з'єднання;
- упакувати окремо кожний пристрій і з'єднувальні кабелі для безпечного транспортування.

Типовими місцями проведення тимчасового доступу до речей і документів є: місце фактичного розташування замовника робіт (зазвичай юридична адреса підприємства), банківські установи, юридична адреса підприємства підрядника, юридична або фізична адреса інженера з технічного нагляду, структурні підрозділи місцевої адміністрації або органу місцевого самоврядування.

Основними документами, що необхідно вилучити на підприємстві яке виконує будівельні роботи, є:

- загальні журнали робіт, які ведуться на будівництві під час виконання робіт відповідно до вимог ДБН;
- технологічні карти;
- акти огляду прихованих робіт, які виконувалися на об'єкті;
- договори на закупівлю матеріалів, накладні, акти приймання-передачі, товарно-транспортні накладні, платіжні документи щодо придбання матеріалів;
- сертифікати відповідності на будівельні матеріали, інженерні обладнання та устаткування;
- договори субпідряду, із змінами та додатками;
- акти приймання виконаних підрядних робіт Ф КБ-2в, відомості ресурсів до них та акти Ф КБ-3, рахунки, платіжні доручення, складені згідно договорів субпідряду;
- трудові, цивільно-правові угоди з найманими працівниками;
- статут підприємства;
- витяг з реєстру платників податків;
- протоколи загальних зборів підприємства;
- наказ про призначення директора підприємства;
- посадова інструкція директора тощо.

Слід виділити основні об'єкти пошуку під час проведення обшуку: до-

кументи фінансово-господарської діяльності, бухгалтерської звітності; бланки документів з окремими реквізитами (печатками, штампами, підписами посадових осіб); записники; комп'ютерну техніку; засоби підробки документів такі як печатки, штампи; гроші, коштовності нажиті злочинним шляхом; листи, записки, та інші матеріали.

3.2. Алгоритм дій при виявленні та документуванні легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом

Проблема легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, набула особливої значущості для України, оскільки найчастіше це кошти, які виводяться з обліку за результатами їх попереднього привласнення. Суспільна небезпечність цього явища являється загрозою яка впливає на економічні процеси держави. Більшість злочинів зазначеної категорії вчиняються з метою подальшого використання отриманих доходів у підприємницькій та іншій економічній діяльності для одержання прибутку.

3.2.1. Криміналістична характеристика

Криміналістична відповідальність за вчинення злочинів в цій сфері відповідає за ст. 209 КК України.

Склад злочину

Основним безпосереднім об'єктом злочину є встановлений з дією протидії залученню в економіку "брудних" коштів та виконання Україною взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань порядок здійснення підприємницької та іншої господарської діяльності. Додатковим об'єктом можуть виступати інтереси правосуддя, нормальне функціонування фінансово-кредитної системи, право власності.

Предметом злочину є грошові кошти та інше майно, здобуте завідомо злочинним шляхом. Грошові кошти у даному разі можуть виступати як у готівковій, так і в безготівковій формах (перебувають на банківському рахунку і їхній обіг регулюється зобов'язальним правом), бути як національною, так і іноземною валютою.

Відповідно до статті 209 КК України предмет легалізації грошових коштів набуває таких форм, які зазначені в табл. 3.1:

Таблиця 3.1

Форми предмета легалізації грошових коштів

Форми предмета легалізації грошових коштів	
грошові кошти (готівкою чи безготівкою, у національній чи вільноконвертованій валюті)	майно

Під майном потрібно розуміти різноманітні предмети матеріального світу, які задовольняють потреби людей і щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки. Крім грошей, це цінні папери, нерухомість, транспортні засоби, твори мистецтва, ювелірні вироби, дорогоцінні метали тощо. Грошові кошти та інше майно виступають предметом легалізації за умови, що їх здобуття відбулося заздалегідь і було поєднано з порушенням норм тільки кримінального законодавства.

Об'єктивна сторона злочину може виражатись в одній з трьох форм:

- 1) вчинення фінансових операцій та інших угод з грошовими коштами та іншим майном, здобутими завідомо злочинним шляхом;
- 2) використання зазначених коштів та іншого майна для здійснення підприємницької або іншої господарської діяльності;
- 3) створення організованих груп в Україні чи за її межами для легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих завідомо злочинним шляхом.

За ст. 209 слід кваліфікувати, наприклад, такі дії, здійснювані з метою легалізації злочинних доходів, відкриття банківських рахунків, внесення коштів на такі рахунки або на рахунки інших підприємств, придбання рухомого і нерухомого майна, у т.ч. для наступного сплатного чи безоплатного відчуження цього майна; надання кредитів і позик; купівля акцій, векселів, облігацій та інших цінних паперів; інвестування та отримання доходів від інвестицій; укладання фіктивних договорів про надання кредитів або різноманітних послуг (наприклад, аудиторських, юридичних, маркетингових); операції, пов'язані із ввезенням, переказуванням і пересиланням на території України, в Україну та за її межі відповідного майна.

Легалізацією слід визнавати також переміщення "брудних" коштів в офшорні зони, в яких відсутні:

- 1) юридичні норми, що зобов'язують фінансові установи зберігати інформацію про своїх клієнтів та здійснювані ними операції;
- 2) законодавчі положення, які дають можливість владі отримати доступ до банківської інформації;
- 3) норми, відповідно до яких влада однієї країни може передавати іншій країні інформацію про особу та її фінансові операції.

Суб'єктом злочину повинна визнаватись осудна особа, яка досягла 16-річного віку і набула цивільної дієздатності у повному обсязі (ст. 11 ЦК). не обмежена у ній або не позбавлена дієздатності судом (ст. ст. 15, 16 ЦК). Особи у віці від 15 до 18 років можуть притягуватись до відповідальності за відмивання майна з урахуванням положень законодавства про вік кримінальної відповідальності (ст. 22).

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. Особа, яка фактично використовує майно, здобуте злочинним шляхом, у формах, вказаних у ст. 209, однак сумлінно помиляється щодо його походження, не несе відповідальності за цей злочин. Для кваліфікації дій за ст. 209 не вимагається точна обізнаність про характер та конкретні обставини вчинення пре-

дикатного злочину. Достатньо, щоб особа припускала, що майно здобуто злочинним шляхом.

Особа злочинця.

Особа злочинця - якщо злочин виражається у вчиненні відповідних правочинів, за це може відповідати особа, яка набула в установленому законом порядку повної цивільної дієздатності й не позбавлена дієздатності судом або не обмежена в ній. Відповідно до КК України, може нести відповідальність як особа, яка вчинила суспільно небезпечне протиправне діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, і дії направлені на легалізацію (відмивання), так і той, хто не вчиняв предикатного діяння. Особи, які не виконують об'єктивної сторони легалізації (відмивання), але умисно сприяють їй шляхом дії або бездіяльності (наприклад, допомагають шляхом розкриття службової інформації), можуть бути притягнені до відповідальності як пособники з посиланням на Кримінальне законодавство. Це стосується, в тому числі, працівників суб'єктів первинного фінансового моніторингу, нотаріусів, фінансових консультантів. Однак, за наявності підстав зазначені особи можуть бути визнані виконавцями злочину.

Такими особами можуть бути:

- керівники, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань та здійснення видатків з бюджету, а також особи які виконують його повноваження;
- особи, які мають право вчиняти правочини від імені юридичної особи, а також виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції (керівники підприємств, установ, організацій, головні бухгалтери);
- співробітники банківських установ, фінансових груп, кредитних спілок, страхових компаній, довірчих товариств, інвестиційних фондів, клірингових палат, трастових компаній, фондів та інших бірж, брокерських і дилерських контор, установ;
- особи, які професійно займаються легалізацією (відмиванням) коштів, що є характерним насамперед для офшорних юрисдикцій;
- особи, які здійснюють злочинну діяльність з використанням комп'ютерної техніки,
- особи, які внаслідок свого високого службового становища сприяють суб'єктам легалізації (депутати, чиновники різних відомств);
- інші особи.

Особа потерпілого.

Особа потерпілого охоплює наступні відомості: демографічні дані (стать, вік, освіта, робота), такими особами можуть бути, власники майна – держава або територіальна громада в особі керівників підприємств, установ, організацій та їх структурних підрозділів, інші приватні особи.

Способи вчинення та приховування злочину.

- схеми при яких змішують доходи одержані легальні та зароблені не правомірним шляхом та в подальшому вкладають їх до виручки підприємства;

- укладання фіктивних правочинів – тобто договори купівлі-продажу цінних паперів, акцій, довірчого управління, поруки, надання інформаційно-консультаційних та маркетингових (бухгалтерських, брокерських) послуг де власники фірм з якими співпрацюють є одні і ті ж самі особи або їх близькі родичі;

- операції з цінними паперами – ситуації коли особи для легалізації не законного доходу використовують такі операції як доміцилювання векселів (операція, відповідно до якої власник банківського рахунку пред'являє своєму банку право регулювати платежі за його векселями);

- використовують фондовий ринок – тобто диверсифікація (легкість здійснення торгівлі цінними паперами (електронні торги) на ринках, які не визнають національні кордони);

- використовують псевдо експортні операції – операції під час яких фактично відсутній рух товарно-матеріальних цінностей та вивезення їх з країни (мета таких операцій – це відшкодування ПДВ і узаконення одержаних коштів або ж уникнення сплати акцизу (у випадку підакцизного товару));

- операції з реалізації контрабанди та заборонених товарів. Реально діюче підприємство, отримавши контрабандним шляхом від іноземного партнера певні товари та ухилившись у такий спосіб від сплати податків і митних платежів, укладає з фіктивним підприємством відповідний «безтоварний» договір постачання, на підставі якого здійснює розрахунки та оприбутковує у себе контрабандні товари. Надалі ці товари залучаються до легального товарообігу шляхом реалізації законно діючим суб'єктам підприємництва або кінцевим споживачам;

- залучення конвертаційних центрів (підприємства що здійснюють безтоварні операції) – переведення без готівки в живі гроші;

- здійснення не існуючого інвестування (тобто формального);

- приватизація капіталу, який незаконно здобутий на території України та за її межами при цьому співпраця з підприємствами в офшорних зонах зі спрощеною системою оподаткування;

- використання рахунків іноземних фірм і навіть банківських установ для розкрадання податку на додану вартість шляхом проведення псевдоекспортних операцій з подальшим відшкодуванням його з бюджету;

- застосування штучного банківського кредиту;

- використання благодійних та неприбуткових організацій.

Криміналістична характеристика легалізації (відмивання) доходів отриманих злочинним шляхом являється – предмет легалізації; дані про предикативний злочин, який передуює легалізації; місце, час скоєння злочину, знаряддя; чинники які сприяли скоєнню злочинних дій.

Типова слідова картина.

Типова слідова картина легалізації (відмивання) доходів найчастіше не зовсім асоціюється з традиційними слідами в криміналістиці, адже носіями доказової інформації (зміст або сліди підроблення) в таких злочинах є документи. Такі сліди в документах значно важче виявити, в зв'язку з тим, що

ознаки цих злочинів надто схожі на господарські прорахунки.

Сліди легалізації доходів зазвичай структурно складаються з певного переліку складових, які мають взаємозв'язок з іншими за своєю кваліфікацією злочинами. Підприємства які здійснюють безтоварні операції (конверт-центри) зазвичай мають у наявності велику кількість підписаних і засвідчених печаткою документів, наприклад:

- документи, що посвідчують провадження певного виду діяльності (договори про укладання певних угод (купівлі-продажу, позички, про виконання робіт тощо);

- документи бухгалтерського обліку і звітності (документи первинного обліку (рахунки, накладні та інші, які фіксують окремі економічні операції)); бухгалтерські рахунки; бухгалтерський баланс (головна і узагальнювальна частина бухгалтерського обліку));

- документи статистичного обліку і звітності (відбивається кількісна характеристика окремих сторін діяльності підприємства у продовж певного часового проміжку);

- документи оперативного обліку та звітності;

- документи автоматизованого робочого місця;

- чорнова бухгалтерія;

- банківські документи;

- касові документи;

- робочі записи посадових осіб та службовців, зміст яких має значення для кримінальної справи;

- магнітні носії інформації.

Зберігання будь – яких придбаних товарів вимагає наявності приміщень для зберігання певного виду товарів, технічних можливостей для розвантажування, складання, пакування, а у необхідних випадках, дотримання температурного режиму, тощо. Відсутність вказаного або наявність орендованого складського приміщення без ознак зберігання товару, або невідповідність розміру обсягам закупівлі також є комплексним елементом слідової картини.

Залежно від способу фіксації інформації та матеріалу, використані для цього, документи класифікують на такі види: письмові (рукописні і друкарські документи); графічні (креслення, графіки, карти, малюнки, схеми, плани тощо); фотодокументи (фотографії); кінодокументи; аудіо-документи (магнітофонні касети, відеокасети); електронні документи (електронні носії інформації: комп'ютерні диски, дискети тощо).

У випадку складання фіктивних документів на експорт товару необхідно встановити характер експортного товару, найменування, вид, кількісні і якісні показники, фактичну та оголошену вартість; походження товару, документи на придбання товару суб'єктами фіктивного експорту; документи, що свідчать про діяльність СПД-експортера (фіктивний характер діяльності, наявність потужностей для виробництва, зберігання та транспортування товару; відображення в бухгалтерських документах і податковій звітності пос-

тачальника відомостей про постачання товару; сплата ПДВ від отриманої покупцем суми тощо).

Вищезазначені документи можуть бути складені на паперових або машинних носіях і повинні мати такі обов'язкові реквізити: назву документа (форми); дату й місце складання; назву підприємства, зміст та обсяг господарської операції, одиницю виміру господарської операції; від імені якого складено документ; посади осіб, відповідальних за здійснення господарської операції і правильність її оформлення; особистий підпис, аналог власноручного підпису.

3.2. Особливості виявлення та розслідування

Типові слідчі ситуації і слідчі версії.

Слідчі ситуації необхідно класифікувати залежно від джерела інформації, з яких надійшла інформація про злочин. Джерелами такої інформації можуть бути:

- інформація надійшла від заявника, який має обґрунтовану підозру щодо факту легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, конкретною особою або заявника, який є свідком, що певним чином був задіяний у підготовці або викритті ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (нотаріус, адвокат, аудитор, експерт, оцінник тощо).

- Інформацію отримана із засобів масової інформації. Виявлення журналістами свідків кримінального правопорушення;

- від працівників оперативних підрозділів;

- інформація стала відомою в ході проведення досудового розслідування іншого злочину;

- інформація відома від працівників банківської установи, які виявили незаконні операції, що вчинялися службовою особою;

- інформація відома від працівників ОДП ГУ ДФС, які виявили незаконні операції з підприємствами які мають ознаки фіктивності, а також від інших державних органів уповноважених на здійснення перевірки діяльності суб'єктів господарювання.

За наявної інформації отриманої за конкретних обставин та конкретної ситуації, її можна поділити на такі версії:

- 1) виявлено предикатний злочин із надприбутками, що отримані на рахунок підприємства за рахунок безтоварних операцій;

- 2) виявлено предикатний злочин зі із надприбутками, що отримані на рахунок підприємства, службові особи якого вчиняють легалізацію (відмивання) доходів за встановленою схемою, упродовж тривалого часу;

- 3) в ході проведення обшуку виявлено конвертаційний центр з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;

- 4) встановлено за результатами дослідження вилучених матеріалів

державних службовців, які мають задекларовані доходи, однак, справжні статки яких та фінансові можливості, виходячи за рамки сукупних доходів.

Простий Спосіб легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом визначається однією операцією (при узаконенні не законно заробленого прибутку) та його виявлення не є складним.

Ускладненим способом, є певна структурна схема, за умовами якої здійснюється багато операцій (направлені на легалізацію доходу) та наступне вкладання коштів в фінансування різних суб'єктів господарювання. Зокрема ці схеми операцій направлені на видимість законного походження грошей, маскують шляхи походження грошових потоків та з ціллю приховування осіб, які здійснили процес відмивання грошей та їх співучасників.

Найбільш популяризована схема узаконення коштів, отриманих не законно являється – переведення грошових потоків на іноземні рахунки фізичних осіб. В подібних ситуаціях слідчий встановлює причини перерахування коштів на адресу нерезидента. Виявляє кримінальні зв'язки між співробітниками банківських установ та службовими особами відповідного підприємства, які допомагали в процесі легалізації (відмиванні) коштів. Встановлює схеми повернення грошових мас на територію України.

Типові дії направлені на встановлення предмета та способу скоєння злочину, пошук кола причетних осіб та виявленню обставин, які сприяли злочинним діям.

На початковому етапі слідчих ситуацій виділяють три послідовні дії:

- відомості про факт легалізації;
- відомості про спосіб легалізації;
- відомості про особу суб'єкта легалізації.

Кожній зазначеній слідчій ситуації притаманна своя програма дій слідчого щодо їх вирішення.

Особливості виявлення злочинів.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» «доходи, одержані злочинним шляхом – будь-яка економічна вигода, одержана внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння, що передує легалізації (відмиванню) доходів, яка може складатися з матеріальної власності чи власності, що виражена в правах, а також включати рухоме чи нерухоме майно та документи, які підтверджують право на таку власність або частку в ній».

Таким чином, до поняття доходів та майна (маємо на увазі речі матеріального характеру) до предмета легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом відносять:

- нерухоме майно (земельні ділянки, об'єкти, розташовані на земельних ділянках, та інші речі, права на які підлягають державній реєстрації, майнові права на цю нерухомість та майнові вигоди);
- об'єкти права інтелектуальної власності.

Злочинне збагачення можна умовно поділити на три категорії, які пред-

ставлені у табл. 3.2:

Таблиця 3.2

Категорії злочинного збагачення

Дії, які направлені на отримання прибутку кримінального походження, пов'язані з основним злочином.	Шахрайство (ст. 190 КК України); привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України); незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України); зловживання владою або службовим становищем (364 КК України); перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України); контрабанда (ст. 201 КК України) та ін.
Дії, які являються способом чи головною умовою вчинення злочину (другорядні злочини).	Службове підроблення (ст. 366 КК України); підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358 КК України); незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК України); фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України) та ін.
Дії, спрямовані на приховування слідів виникнення кримінальних доходів.	Побудова уявної видимості законного походження доходів, які були набути не законно, здійснення легалізації прибутку як кінцевого етапу.

Узаконення прибутку, в наслідок злочинних діянь, при використанні підприємств відбувається:

- оформлення документів по витратам матеріальних цінностей підприємства, які натомість були реалізовані за живі гроші (готівка);
- дії з приводу зміни цін реального підприємства, коли матеріальні цінності реалізуються неофіційно за живі гроші за високою ціною. І в такому разі витрати документально оформлюють на недієздатну фірму за більш заниженою ціною при цьому скорочують офіційний валових дохід і відповідно зменшують податкові зобов'язання;
- дії з приводу узаконення коштів(які не декларувалися), шляхом здійснення інвестування, купівлі нерухомості та інше.

- дії підприємств з приводу товарно-грошових потоків через фіктивне підприємство, для зміни вартості товарно-матеріальних цінностей (коли грошові розрахунки проходять через підставну фірму).

На злочин, впливають такі фактори як місце, час та спосіб вчинення незаконної діяльності. Незаконно отримані кошти здебільшого витрачаються на поточне споживання, покриття збитків, а все інше повертається до суб'єкта господарювання та інвестуються. Також незаконні доходи розміщують на міжнародних фінансових ринках з метою узаконення. Приходимо до висновку, що після процедури узаконення прибутку дуже не просто встановити походження доходу, тобто слід проводити перевірку на етапі узаконення.

Що ж стосується специфіки місця вчинення злочинного узаконення доходу, то проблематика полягає у відсутності меж у просторі. Все залежить від розташування банківських установ та контрагентів (іноземні чи вітчизняні, юридичні чи фізичні особи), які всіляко допомагають та сприяють злочинним діям дистанційно з допомогою комп'ютерних технологій.

Від місця вчинення злочинного узаконення доходу залежить його форма. Для прикладу, за кордоном незаконно отримані грошові кошти вкладають в ігровий бізнес, займаються кредитуванням та прокручують її в банківській сфері. В межах держави узаконення злочинних грошей відбувається шляхом купівлі нерухомості, здійснення фіктивних операцій.

Час проведення злочину – фактор, який визначає етапи здійснення злочинних дій та визначає його тривалість. Початок незаконного узаконення доходів починається з вкладання грошей у фінансову операцію, який залежить від швидкості банківських переводів (як правило всі трансакції здійснюються в межах одного банківського дня).

Обставини здійснення узаконення доходів – це ті умови та дії, які сприяють здійсненню злочину (підробка документів, підкуп посадових осіб, пошук співучасників, збір грошей та тактика вичікування до «кращих часів»).

З огляду на вище викладений матеріал, доходимо висновку, що узаконення (легалізація) – це багаторівневий процес, який втягує декілька осіб в один злочин.

Чинники, що сприяють вчиненню злочинних дій та умови, які сприяють злочину – по суті це є причини та умови, які допомагають здійсненню злочину (місце, час, причини, інструменти здійснення, статус злочинця, існування офшорів, банківська таємниця та інше).

Особи, які вчиняють узаконення доходів, набутих злочинним шляхом, та їх психологічний тип та його вплив на здійснення злочину.

Особливості бувають:

- провідними (як приклад намір приховати злочин, корисні цілі, намір розширити свою сферу впливу підприємницької діяльності внаслідок неправомірного доходу);
- другорядні (працелюбність та бажання підвищити свій соціальний статус).

З точки зору кримінології важливе значення відіграє знання про умови

формування особистості, а також її схильності до правопорушень та характер. Перед працівниками правоохоронних органів постає завдання збір, аналіз та систематизація відомостей про злочинця, а як наслідок використання отриманої інформації на практиці.

За статтею 209 КК України особа, яка не брала прямої участі у вчиненні первинного злочину, але розуміла злочинну природу доходу і узаконила такий прибуток – несе відповідальність. Відповідно до вище вказаного осіб які підозрюються у вчиненні злочину класифікують як:

- вчинили первинний злочин, а як наслідок використали дохід, отриманий від нього, в законному обігу;
- не вчиняли предикативний злочин, та сприяли відмиванню доходів та виконували відповідні дії в цьому напрямку.

Існує інший підхід до класифікації злочинців з урахуванням транснаціональних аспектів:

- особи які знаходяться в Україні і узаконюють дохід за кордом при цьому не використовують зв'язки вітчизняного чи іноземного криміналу;
- особи, які територіально знаходяться в Україні та легалізують доходи за кордом з допомогою вітчизняних чи закордонних осіб з кримінальною приналежністю;
- іноземні громадяни, які вчиняють злочин на території України;
- правопорушники, які об'єднують всі ці ознаки.

Слід зазначити ще одну класифікацію за причетністю до легалізації доходу:

1. Особи, які здійснили злочинну діяльність та легалізують прибуток самостійно (самі являються власниками доходу від злочинної діяльності).
2. Особи, які узаконюють доходи, які було здобуто злочинними діями інших осіб.

Розпочати кримінальне провадження за статтею 209 КК України можливо за наявності підтверджених даних, які говорять про велику ймовірність отримання доходів злочинним шляхом, тобто тільки після внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань за предикатним злочином.

Відомості про кримінальне правопорушення може бути внесено до ЄРДР у випадках: заяв та повідомлень громадян чи засобів масової інформації, що надійшла від Держфінмоніторингу України, аудиту, податкових та контрольно-ревізійних органів; інформації, отриманої від оперативних підрозділів із доказовою базою, яка зібрана у ході розслідування предикатного злочину або у разі безпосереднього виявлення факту легалізації слідчим в ході здійснення досудового розслідування.

3.2.3. Організація розслідування злочинів. Типові слідчі (розшукові) дії

У випадку отримання інформації про факти легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом слідчий або прокурор повинен невідкладно, не пізніше доби після отримання відповідної інформації про вчинене кримінальне правопорушення внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати слідство, а у випадку безпосереднього виявлення працівником поліції, останній терміново, але не пізніше доби доповідає керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки з метою подальшого прийняття рішення щодо реєстрації отриманої інформації в ІТС ПНП (журналі ЄО) та подальшої передачі до органу досудового розслідування для внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Після внесення відомостей в ЄРДР, слідчий проводить подальші слідчі дії, спрямовані на встановлення наступних елементів предмету доказування:

- відомості про час, місце; відомості про спосіб вчинення злочину, що включатиме спосіб підготовки, вчинення, безпосереднього вчинення та приховання злочину (суть способу у цьому випадку незаконне відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом);

- відомості про знаряддя (засоби); відомості про предмет злочинного посягання (його кількісні та якісні характеристики), яким виступатиме майно (грошові кошти), яке було злочинним шляхом легалізовано у готівку або на розрахункові рахунки будь-яких підприємств (за рахунок здійснення безтоварних операцій) або ведення господарської діяльності, з метою подальшого приховування слідів злочину. Такі дії можуть здійснюватися службовими особами, за рахунок договірних відносин з будь-якими комерційними структурами або наданням злочинних доручень підлеглим на здійснення протиправних фінансових операцій з державними коштами.

З метою встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення, встановлення інформації щодо вчинення фінансових операцій з незаконно отриманими грошовими коштами з метою їх виведення та переведення в готівку, слідчий звертається із клопотанням до слідчого судді для отримання тимчасового доступу до наступних документів, які перебувають у володінні розпорядника відповідної інформації:

- будь-які договори, укладені службовою особою відповідного підприємством на якому працює службова особа яка є основним фігурантом кримінального провадження;

- копії паспортів засновників і посадових осіб, протокол зборів засновників, наказ або інший документ про призначення на вказану в статуті посаду особи з правом підпису і повноваженнями діяти від імені підприємства і здійснювати фінансові операції;

- платіжних документів, на підставі яких здійснювалися зарахування і

списання засобів з рахунків, чеків, квитанцій, видаткових ордерів, договорів та ін., у т.ч. документів на отримання грошових коштів (у т.ч. готівкою), за певний період часу;

– відомостей (реєстр) про рух грошових коштів по банківським рахункам, а саме: банківської роздруківки на паперовому та магнітному носії (у форматі Microsoft Excel) про рух грошових коштів по банківським рахункам з розшифровкою вхідних і вихідних платежів, зазначенням дати, обсягів, призначення платежу, банківських рахунків, кодів та назв контрагентів, інших документів, які повною мірою відображають проведення операцій.

Обшук і тимчасовий доступ до речей і документів віднесені до розряду першочергових дій (процесуальні рішення за якими приймає слідчий або прокурор) цієї категорії злочинів, і це не випадково, оскільки своєчасно проведені обшук і тимчасовий доступ до речей і документів, а також якісна робота з документами є найважливішою особливістю розслідування легалізації (відмивання) злочинних доходів.

Типовими місцями проведення тимчасового доступу до речей і документів є: місце фактичного розташування банківської установи, юридична адреса підприємств, структурні підрозділи місцевої адміністрації, органу місцевого самоврядування або будь-якої іншої центрального органу виконавчої влади.

Для отримання документів слідчий може скеровувати у відповідні інстанції запити, здійснити тимчасовий доступ до речей і документів та провести обшуки. Тимчасовий доступ до речей і документів та обшук мають важливе значення як на початковому етапі слідства, так і впродовж усього розслідування. Результативному проведенню тимчасового доступу до речей і документів сприяє ретельна підготовка, тому кількість та обсяг необхідних документів слідчий повинен зазначити в своєму клопотанні до слідчого судді.

Дії направлені на розкриття кримінального правопорушення утілюються в життя завдяки злагодженим слідчим діям які проводить слідчий, а в необхідних випадках уповноважені оперативні підрозділи за дорученням слідчого, прокурора. Такі дії повинні бути направлені на арешт коштів на рахунках фіктивних суб'єктів господарювання; здійснення тимчасового доступу до речей і документів; проведення обшуків; допити осіб які брали участь в незаконній легалізації доходу; здійснення запитів до міжнародних інституцій щодо одержання даних про рух грошових коштів за межами України та звичайно повернення із-за кордону коштів, перерахованих за фіктивними зовнішньоекономічними контрактами.

Слідчі дії залежать від ступеня складності протиправних дій злочинного походження, а отже поділяються на:

- легалізацію здійснено із використанням простого способу;
- легалізацію здійснено із використанням ускладненого способу.

Під час обшуків підлягають виявленню і вилученню:

- грошові кошти та інше майно, здобуті злочинним шляхом;
- документи, що підтверджують право власності на майно або ви-

значають його походження;

- предмети і документи, що можуть містити сліди легалізації, або мають інше значення для справи (наприклад, банківські пластикові картки, платіжні квитанції тощо);

- документи бухгалтерського обліку і звітності (документи первинного обліку (рахунки, накладні та інші, які фіксують окремі економічні операції); бухгалтерські рахунки (кожна економічна операція має подвійний запис - в активі одного рахунку і пасиві другого рахунку підприємства, наприклад, придбане обладнання або устаткування, зазначають у активі рахунку "основні засоби" і в пасиві рахунку "уставний фонд"); бухгалтерський баланс (головна і узагальнювальна частина бухгалтерського обліку, де відбито зведені дані бухгалтерського обліку за квартал, півріччя, рік)).

- комп'ютери, периферійні пристрої до них, електронні носії інформації.

Окрім вищевказаного існує необхідність в отриманні інформації від банківських установ де обслуговується підприємство з ознаками фіктивності, з метою встановлення відомостей про рух коштів. Отже слідчий встановлює рахунки які належать підприємству та звертається із клопотання до слідчого судді про надання дозволу на вилучення наступних документів:

- копії паспортів засновників і посадових осіб, протокол зборів засновників, наказ або інший документ про призначення на вказану в статуті посаду особи з правом підпису і повноваженнями діяти від імені підприємства і здійснювати фінансові операції;

- платіжних документів, на підставі яких здійснювалися зарахування і списання засобів з вказаного рахунку, чеків, квитанцій, видаткових ордерів, договорів та ін., у т.ч. документів на отримання наявних грошових коштів (у т.ч. готівкою), за певний період часу;

- відомостей (реєстр) про рух грошових коштів по банківським рахункам, а саме: банківської роздруківки на паперовому та магнітному носії (у форматі Microsoft Excel) про рух грошових коштів по вказаним банківським рахункам з розшифровкою вхідних і вихідних платежів, зазначенням дати, обсягів, призначення платежу, банківських рахунків, кодів та назв контрагентів, інших документів, які повною мірою відображають проведення операцій.

Допит – являється найбільш інформативним способом в розслідуванні злочинів економічного характеру, проводиться з метою одержання свідчень від підозрюваних, тобто осіб, які безпосередньо здійснили легалізацію, а також широкого кола свідків – осіб, які брали участь у вчиненні предикатного злочину, але не є співучасниками легалізації злочинних доходів; осіб, які хоча і виконували операції з легалізації, але не усвідомлювали злочинної природи походження майна чи коштів, з якими здійснювались фінансові операції або укладались цивільно-правові правочини; осіб, яким відома будь-яка інформація щодо обставин легалізації та суб'єкта легалізації.

В ході допиту службових осіб підприємств підрядників слідчому необ-

хідно враховувати, що директора, згідно посадової інструкції або статуту підприємства:

- керує відповідно до чинного законодавства виробничо-господарською та фінансово-економічною діяльністю підприємства, відповідає за наслідки прийнятих рішень, збереження та ефективного використання майна підприємства, а також фінансово-господарські результати його діяльності;

- організовує роботу й ефективну взаємодію всіх структурних підрозділів, цехів і виробничих одиниць, спрямовує їх діяльність на розвиток та удосконалення виробництва з урахуванням соціальних і ринкових пріоритетів, підвищення ефективності роботи підприємства, зростання обсягів виконання будівельно-монтажних робіт та збільшення прибутку, якості й конкурентоспроможності виконаних будівельно-монтажних робіт;

- забезпечує виконання підприємством усіх зобов'язань перед державними і місцевими бюджетами, державними позабюджетними соціальними фондами, постачальниками, замовниками й кредиторами, включаючи установи банку, а також господарських і трудових договорів (контрактів);

- організовує виробничо-господарську діяльність на основі широкого використання новітньої техніки й технологій, прогресивних форм керування й організації праці, науково обґрунтованих нормативів матеріальних, фінансових і трудових витрат, вивчення кон'юнктури ринку та передового досвіду (вітчизняного і закордонного) з метою підвищення технічного рівня та якості будівельно-монтажних робіт (послуг), економічної ефективності, раціонального використання виробничих резервів і ощадливого витрачання всіх видів ресурсів.

Таким чином, директор підприємства є службовою особою, яка постійно обіймає посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків.

Під час допиту працівників підприємства (установи), з'ясовуються такі питання:

- яким є порядок здійснення відповідної діяльності та якими є функції свідка та інших осіб під час її проведення;
- обставини конкретних операцій;
- про які факти порушень відомо свідку та якими є їхні обставини;
- яким чином йому стало відомо про ці порушення;
- у яких документах вони відображені;
- кому ще відомо про порушення;
- що, на думку свідка, сприяло легалізації доходів;
- яких заходів доцільно вжити для їх недопущення в майбутньому;
- як свідок може охарактеризувати особистість підозрюваного.

В подальшому слідчому слід перевірити отриману інформацію від підозрюваного та вразі розбіжностей організувати повторний допит та спростувати покази підозрюваного. В випадках, коли підозрюваний зізнається в

скоєному злочині необхідно дізнатися всі обставини вчинених діянь та достовірно з'ясувати коло осіб, які були причетні до цих діянь. Головними доказами в таких кримінальних провадженнях являються документи. Тому слід докласти всіх зусиль для отримання всієї документації по справі. Недбалість в цьому питанню може призвести до втрати або знищенню цінних документів, які являються доказами.

Обшук, як правило, проводиться за місцем роботи і проживання підозрюваних або за місцем роботи і проживання осіб стосовно яких є інформація про можливу участь у протиправній діяльності, в інших приміщеннях, що їм належать, їх автомобілях. Можуть бути обшукані службові кабінети, приміщення цехів і складів, робочі місця у виробничих приміщеннях, приміщеннях бухгалтерії. Обшуки проводять у осіб, які відповідальні за підготовку та підписання документів, при цьому може накладатися арешт на майно, у т.ч. вклади в банках. Арешт на майно накладається для забезпечення відшкодування збитків і конфіскації майна. Суттєву складність під час проведення обшуку має вилучення комп'ютерної техніки та електронних носіїв інформації. Із врахуванням особливостей об'єкта, вилучення комп'ютерної техніки рекомендується на місці обшуку в такий порядок дій:

- відсторонити від комп'ютера осіб, що працюють за ним чи знаходяться біля нього, і не приймати від них допомоги в його огляді і тимчасовому вилученні;
- зафіксувати місцезнаходження комп'ютера, його обладнання і не проводити будь-яких маніпуляцій з ними, якщо їх результат заздалегідь невідомий;
- якщо комп'ютер увімкнений – вжити заходів, щоб ніхто не вимкнув електропостачання і зафіксувати, яка програма працює;
- вимкнути комп'ютер і відключити від нього периферійні пристрої, попередньо зафіксувавши порядок їх з'єднання;
- упакувати окремо кожний пристрій і з'єднувальні кабелі для безпечного транспортування.

Важливим являється експертиза дослідження речових доказів. Експертизи призначаються та виконуються після внесення відомостей до ЄРДР, порядок залучення експерта визначається статтею 243 Кримінально процесуального кодексу України. Але на практиці нерідко виникає потреба у їх проведенні на стадії досудової перевірки інформації про злочин. В сфері злочинів економічного значення проводяться два види експертиз:

- судово-економічні (судово-бухгалтерська, комплексні (комісійні);
- криміналістичні (судово-технічна експертиза документів, почеркознавча, судово-трасологічна, експертиза матеріалів або їх слідів).

Вказані експертизи дають можливість вивчити:

- факт того, що «сумнівна фінансова операція» – це легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом;
- суб'єкта господарювання, де проводилась операція з легалізації до-

ходів;

- джерела створення тіньових доходів;
- методи способи легалізації;
- документи, на підставі яких здійснювалась легалізація.

3.3. Алгоритм дій при розслідуванні незаконної приватизації державного чи комунального майна

Питання щодо законності приватизації завжди були і на сьогодні залишаються предметом обговорення, адже основною метою приватизації має бути прискорення економічного зростання держави, залучення іноземних і внутрішніх інвестицій, зменшення частки державної або комунальної власності у структурі економіки України, шляхом продажу об'єктів приватизації ефективному приватному власнику. Проте, уповноважені посадові особи органів місцевого самоврядування та Фонду державного майна України, його регіональних відділень та представництв, які становлять єдину систему державних органів приватизації, шляхом порушення конкурсу приватизаційного процесу державного або комунального майна за рахунок штучного визначення умов конкурсу (з метою передачі майна заздалегідь визначеному суб'єкту) та заниження вартості цього майна у протиправний спосіб змінюють форму власності на користь фізичних та юридичних осіб, що є суттєвою загрозою економічній безпеці держави. Всі ці обставини зумовлюють необхідність вжиття з боку держави ефективних заходів, спрямованих на протидію незаконній приватизації.

3.3.1. Криміналістична характеристика

Криміналістична відповідальність за вчинення злочинів в цій сфері відповідає за ст. 233 КК України.

Склад злочину.

Об'єктом злочину в цій категорії правопорушень є передбачений законодавством порядок приватизації державного і комунального майна.

До об'єктів державної власності, що підлягають приватизації, належать:

- майно підприємств, цехів, виробництв, дільниць, інших підрозділів, які є єдиними (цілісними) майновими комплексами, якщо в разі їх виділення у самостійні підприємства не порушується технологічна єдність виробництва з основної спеціалізації підприємства, зі структури якого вони виділяються;
- об'єкти незавершеного будівництва та законсервовані об'єкти;
- акції (частки, паї), що належать державі у майні господарських товариств та іншій об'єднань.

З метою раціонального та ефективного застосування способів приватизації, об'єкти залежно від низки ознак (чисельність працюючих, вартість основних фондів, наявність стратегічного значення для економіки та безпеки держави тощо) у Державній програмі приватизації класифікуються за відпо-

відними групами.

Майно, яке перебуває у комунальній власності визнається комунальним. Правом комунальної власності визнається право територіальної громади села, селища або міста володіти, економно та ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через представницькі органи місцевого самоврядування.

Відчуження комунального майна регулюється загальними положеннями законодавчих актів з питань приватизації і здійснюється органами місцевого самоврядування. Останні вправі приймати рішення про передачу іншим органам окремих повноважень щодо управління майном, яке належить до комунальної власності відповідної територіальної громади, визначення меж цих повноважень та умов їх здійснення.

Предметом злочину виступає державне або комунальне майно. Під державним та комунальним, майном слід розуміти майно, що перебуває у державній власності, а комунальне – комунальній власності. Предметом цього злочину не виступають об'єкти державного, земельного та житлового фондів.

З об'єктивної сторони злочин може проявлятися у формі приватизації державного чи комунального майна:

- шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом;
- шляхом використання підроблених приватизаційних документів;
- яке згідно з законом не підлягає приватизації;
- неправомочною особою.

Під приватизацією розуміється способи зміни форми власності, шляхом відчуження державного або комунального майна на користь фізичних або юридичних осіб, які можуть бути покупцями відповідно до законодавства про приватизацію.

Суб'єктами приватизації є:

- органи приватизації;
- покупці (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, юридичні особи, зареєстровані на території України, крім випадків, передбачених законодавством; юридичні особи інших держав);
- посередники (довірчі товариства, інвестиційні фонди та інвестиційні компанії тощо).

Приватизація державного майна здійснюється за таких обставин:

- продажу об'єктів приватизації на аукціоні за конкурсом, продажу акцій (часток, паїв), що належать державі у господарських товариствах, на аукціоні, за конкурсом, на фондових біржах та іншими способами, що передбачають загальнодоступність, та конкуренцію покупців;
- продажу на конкурсній основі цілісного майнового комплексу державного підприємства, що приватизується, або контрольного пакета акцій відкритого акціонерного товариства при поданні покупцем відповідних документів;

- викупу майна державного підприємства згідно з альтернативним планом приватизації.

Неконкурентні способи продажу майна державних підприємств застосовуються щодо об'єктів, не проданих на аукціоні чи за конкурсом.

Приватизація законсервованих об'єктів та об'єктів незавершеного будівництва, підприємств торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування населення, готельного господарства, туристичного комплексу здійснюється шляхом продажу на аукціоні, за конкурсом або у разі викупу. Доцільність застосування того чи іншого способу приватизації визначається органом приватизації самостійно, крім випадків, встановлених законодавством.

Ціна продажу об'єкта, що підлягає приватизації шляхом викупу, визначається експертним дослідженням або способами, що враховують потенційну прибутковість.

Суб'єктом злочину є осудна особа, яка досягла 16-річного віку і бере безпосередню участь у приватизації державного чи комунального майна.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом.

Моментом закінченого злочину за ст. 233 настає з моменту незаконної приватизації державного або комунального майна.

Особа злочинця.

Це службова, матеріально відповідальна особа, якій делеговані повноваження відносно певних матеріальних цінностей, щодо продажу майна, що перебуває у державній власності, у процесі його приватизації, а також акції (часток), що належать державі у майні господарських товариств. Такі особи мають досить високий освітній рівень, значний професійний досвід, знання повноважень у сфері приватизації.

Особам, які вчиняють розкрадання, властива висока комунікативна функція. Вони налагоджують відносини з покупцями та контролюючими органами, мають дружні стосунки з працівниками правоохоронних органів, прокуратури, суду.

Такими особами можуть бути:

- керівники, уповноважені на прийняття рішення про приватизацію об'єктів державної власності, а також особи які виконують їх повноваження;
- голова аукціонної комісії, секретар та інші члени аукціонної комісії;
- уповноважені особи суб'єктів господарювання залучені для організації та проведення аукціонів, у тому числі в електронній формі;
- службові особи, що виступають з боку держави засновниками підприємств, заснованих на базі об'єднання майна різних форм власності;
- службові особи які контролюють виконання умов договорів купівлі-продажу державного майна;
- службові особи органів місцевого самоврядування уповноважені на прийняття рішення у сфері приватизації
- інші особи.

Особа потерпілого.

Особа потерпілого охоплює наступні відомості: демографічні дані (стать, вік, освіта, робота) Такими особами можуть бути, власники майна – держава або територіальна громада.

Способи вчинення та приховування злочину.

В процесі приватизації використовують приватизаційні документи, тобто ті документи які визначають перехід власності на державне (комунальне) майно. Приватизаційні цінні папери – цінні папери, які засвідчують право власності на безкоштовне отримання частки майна державних підприємств (державного житлового фонду, земельного фонду) під час процесу приватизації.

Процес приватизації під собою несе один із існуючих способів зміни форми власності, а саме: відчуження державного або комунального майна на користь фізичних або юридичних осіб, які можуть бути покупцями згідно законодавству. Приватизація майна в нашій країні регулюються Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна»; Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду» та інші. Видами приватизації майна являються: викуп, продаж на аукціоні чи на відповідному конкурсі. Слід відмітити, що аукціон застосовується в тому випадку коли є більше двох покупців. Відмінність продажу полягає в наступному:

- на аукціоні продаж майна проводиться покупцеві, який запропонує найвищу ціну;
- на конкурсі продаж майна проводиться тому покупцеві, який запропонує найкращий варіант експлуатації об'єкта.

Одним із елементів криміналістичної характеристики цього виду злочину являється спосіб вчинення злочину, предмет посягання, час і місце вчинення злочину, типові сліди злочину.

Способи вчинення злочину:

- заниження вартості майна, що приватизується не законними діями;
- підробка приватизаційних документів з метою здійснення відчуження майна;
- приватизація майна, яке відповідно до закону не підлягає під приватизацію;
- приватизація майна, особою яка не має на це повноваження.

Способи заниження вартості майна:

- застосування способу, який згідно з законом не повинен використовуватися під час приватизації цього об'єкта;
- не проведення експертної оцінки майна чи проведення її неналежним чином, що мало наслідком заниження вартості майна;
- безоплатна передача майна у приватну власність (крім випадків, передбачених законом).

Способи приховування злочину цієї категорії є: викрадення та знищення фіктивних документів (завдяки яким була здійснена приватизація); продаж приватизованого майна; зміна власника приватизованого майна.

Типова слідова картина.

Під приватизацією майна, яке не підлягає приватизації, слід розуміти укладання договору купівлі-продажу щодо таких об'єктів власності, відчуження яких на користь фізичних чи юридичних осіб чинним законодавством або рішенням місцевих рад відповідного рівня заборонено (наприклад, об'єкти загальнодержавного значення, казенні підприємства; об'єкти, що мають культурну або історичну цінність і перебувають під охороною держави тощо). Перелік таких об'єктів не є постійним, він може змінюватися.

Усі об'єкти державної власності, які можуть приватизуватися, поділяються на великі групи: які приватизуються за погодженням з КМУ; такі, що приватизуються без погодження з КМУ. Особливості продажу об'єктів, що перебувають у комунальній власності, можуть бути встановлені рішенням відповідної місцевої ради.

Злочини цієї категорії, зазвичай, займають досить багато часу, тобто довготривалі. На злочинну діяльність може вказувати конкретна дата (наприклад, дата подання заяви на приватизацію, дата участі в аукціоні, вчинення певної незаконної дії в процесі приватизації тощо), окремий звітний або міжінвентаризаційний період. Важливим є той факт, що право власності на приватизований об'єкт переходить до покупця із моменту сплати ним повної вартості придбаного майна.

Місце злочину в цій категорії злочинних дій досить обширне. Так як це не тільки місцезнаходження приватизованого об'єкта, але й місце подачі заявки на приватизацію, місце проведення аукціону та інше.

Так як це злочин економічного характеру, то факт його вчинення відображається в приватизаційних документах, які в свою чергу умовно поділяються на:

- документи, які згідно з законодавством подаються разом із заявою про приватизацію до органу приватизації;
- документи, які характеризують діяльність об'єкта приватизації;
- приватизаційні документи залежно від способу здійснення незаконної приватизації (наприклад, безпідставна відмова посадових осіб державних органів приватизації, органів державної влади та управління у прийнятті заяви про приватизацію, порушення строків її розгляду);
- документи, що свідчать про подальше використання об'єкта приватизації.

3.3.2. Особливості виявлення та розслідування Типові слідчі ситуації і слідчі версії.

Одним з характерних видів слідчих ситуацій у цій категорії справ є обстановка, що характеризується недостатньою поінформованістю про обставини незаконної приватизації державного або комунального майна, що підлягають встановленню, великою кількістю перешкод у отриманні такої інформації. Найбільш істотними у цьому відношенні є труднощі, що виникають при отриманні відомостей про спосіб вчинення злочину, документи які підтверджують незаконну приватизацію майна, зв'язки між уповноваженими особами які здійснюють управління об'єктами державної або комунальної власності, співучасниками та іншими особами. Вирішення таких слідчих ситуацій має значення і для розслідування конкретного розкрадання.

Типові слідчі ситуації на початковому етапі розслідування злочинів цієї категорії є:

- інформація про незаконну приватизацію майна стала відома у результаті здійснення уповноваженими підрозділами правоохоронних органів (особа підозрюваного відома);
- інформацію щодо протиправних дій, а саме подання підробних приватизаційних документів, отримано від посадових осіб, які займаються приватизацією;
- інформація надійшла від громадян щодо приватизації об'єкта, яка на їх думку являється не правомірною;
- стало відомо про незаконну приватизацію в ході розслідування іншого злочину.

Типові слідчі версії на початковому етапі розслідування:

- 1) відомо місце вчинення злочину;
- 2) відомо місце вчинення іншого злочину;
- 3) злочину вчинено не було, має місце законна приватизація;
- 4) злочин вчинено однією особою (групою осіб);
- 5) має місце одиничний злочин (має місце серія нерозкритих злочинів);
- 6) злочин вчинено за попередньою змовою із працівником Фонду Державного Майна України (органу приватизації комунальної власності);
- 7) злочин вчинено за попередньою змовою покупця, посередника та продавця.

Продаж об'єктів приватизації на аукціоні полягає у передачі права власності покупцеві, який запропонував у ході торгів найбільш економічно вигідну ціну, а у випадку проведення конкурсу, право власності отримує покупець, який запропонував найкращі умови експлуатації об'єкта приватизації.

Наслідком заниження вартості об'єктів приватизації є:

- незаконне списання або відчуження основних та оборотних фондів підприємства в період підготовки до його приватизації;
- не проведення індексації вартості основних засобів;
- порушення порядку проведення інвентаризації майна;

- заниження обсягів виробничих площ об'єкта приватизації під час визначення його вартості.

У разі, коли заниження вартості державного або комунального майна поєднується з використанням підроблених приватизаційних документів (наприклад, передавального балансу підприємства, актів інвентаризації майна та інвентаризаційних описів, звітів про експертну оцінку цілісних майнових комплексів, висновків експертів про вартість майна), дана обставина впливає на обсяг обвинувачення і повинна знайти відображення у процесуальних документах.

Особливості виявлення злочинів.

В ході виявлення злочинів пов'язаних з незаконною приватизацією державного або комунального майна важливо розуміти та безпосередньо враховувати особливості законодавчого регулювання всіх процесів, охоплених сферою приватизації державного або комунального майна. Без усвідомлення механізму проведення приватизації майна державними органами (фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва у районах та містах) або органами місцевого самоврядування (місцеві ради), неможливо правильно застосувати криміналістичні засоби виявлення та закріплення слідів злочину, встановлення характеру й розміру завданої шкоди, а отже, зібрати належні докази і забезпечити ефективне розслідування фактів незаконної приватизації майна державної або комунальної форми власності.

Досліджуючи судову практику розгляду кримінальних правопорушень передбачених статтею 233 Кримінального кодексу України (Незаконна приватизація державного, комунального майна), можна зробити висновок, що відомості із незаконної приватизації майна державної або комунальної форми власності, можна отримати переважно в результаті проведення перевірок контролюючими органами, із заяв і повідомлень громадян (працівників відповідних органів, що здійснюють виконання повноважень в сфері приватизації), повідомлення засобами масової інформації або виявлення складу злочину в ході безпосередньої перевірки працівниками уповноважених правоохоронних органів.

Організація розслідування злочинів. Типові слідчі (розшукові) дії.

Слідчий або прокурор в разі отримання інформації про факти незаконної приватизації державного або комунального майна, повинен невідкладно, не пізніше доби після отримання якої, внести до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомості про вчинення кримінального правопорушення та розпочати досудове розслідування, а у випадку безпосереднього виявлення працівником поліції, останній терміново (не пізніше доби) доповідає керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки з метою подальшого прийняття рішення щодо реєстрації отриманої інформації в ІТС ІПП (журналі ЄО) та подальшої передачі до органу досудового розслідування для внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Після внесення відомостей в ЄРДР, слідчий проводить подальші слідчі дії, спрямовані на встановлення наступних елементів предмету доказування:

- відомості про час, місце; відомості про спосіб вчинення злочину, що включатиме спосіб підготовки, безпосереднього вчинення та приховання злочину;

- відомості про знаряддя (засоби); відомості про предмет злочинного посягання (його кількісні та якісні характеристики), яким виступатиме державне або комунальне майно, яке було злочинним шляхом приватизовано на користь покупців (покупцями об'єктів приватизації можуть бути: громадяни України, іноземні громадяни, юридичні особи).

З метою встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення, встановлення інформації щодо вчинення незаконної приватизації державного або комунального майна, слідчий може скеровувати до розпорядників інформації запити, звернутися із клопотанням до слідчого судді для отримання тимчасового доступу до документів або здійснити проведення обшуку, що дасть можливість отримати необхідні для слідства документи, які є доказами у кримінальному провадженні.

Необхідно встановити наступні відомості:

- предмет злочинного посягання (інформація про об'єкти, щодо яких прийнято рішення про приватизацію);

- відомості про покупця майна (кількість покупців об'єкта приватизації та інформацію і документи подані покупцями для участі у процедурі приватизації);

- встановити реальну вартість об'єкта приватизації, в тому числі, інформацію про оцінювача вартості майна та методику оцінювання;

- період процедури приватизації;

- хто розглядав питання приватизації майна (суб'єкти приватизації, їх службові особи);

- збитки завдані державі або територіальній громаді;

- обставини які посприяли для здійснення злочинних дій.

Типовими місцями проведення слідчих дій направлених на отримання необхідної інформації є: об'єкт приватизації, банківські установи, страхові компанії, нотаріальні контори, органи приватизації органів місцевого самоврядування.

Основними документами, що необхідно вилучити, є: журнал реєстрації заяви на приватизацію, протокол засідання загальних зборів комісії, квиток учасника аукціону, протокол проведення аукціону чи конкурсу, накази про призначення осіб на певну посаду та їх функціональні обов'язки, приватизаційна справа об'єкта, договір купівлі-продажу об'єкта тощо.

Слід виділити основні об'єкти пошуку під час проведення обшуку: документи фінансово-господарської діяльності та бухгалтерської звітності; бланки документів з окремими реквізитами (печатками, штампами, підписами посадових осіб); записники; комп'ютерну техніку; засоби підробки доку-

ментів такі як печатки, штампи; гроші, коштовності нажиті злочинним шляхом; листи, записки, та інші матеріали.

Слідчий має володіти інформацією, щодо правил та порядку здійснення приватизації, це дасть змогу зрозуміти та виділити джерела для пошуку інформації, та відповідно спланувати план дій.

Важливий та складний процес у справі приватизації являється вивчення документів, які несуть інформацію щодо злочину. Під час вивчення документів у кримінальних провадженнях, які відносяться до незаконної приватизації майна, слідчо-оперативна група стикається з інтелектуальною підробкою. Для виявлення такої підробки використовують два методи: логічний аналіз та співставлення змісту документа з відомими фактами.

Відповідно до Закону України «Про приватизацію державного майна» визначений чіткий загальноприйнятий порядок приватизації державного майна, який передбачає:

- 1) опублікування публічної інформація щодо об'єктів, які підлягають приватизації;
- 2) створення комісії з приватизації;
- 3) проведення інвентаризації та оцінки відповідно до законодавства;
- 4) проведення аудиторської перевірки фінансової звітності об'єкта, що приватизується (за винятком об'єктів малої приватизації);
- 5) проведення у визначених законом випадках екологічного аудиту об'єкта приватизації;
- 6) затвердження плану приватизації або плану розміщення акцій відкритого акціонерного товариства, створених у процесі приватизації, та їх реалізацію;
- 7) опублікування інформації про умови продажу, в тому числі стартову ціну об'єкта приватизації;
- 8) проведення аукціону, укладення договору купівлі-продажу;
- 9) опублікування інформації про результати приватизації;
- 10) прийняття рішення про завершення приватизації.

Окрім вищевказаного існує необхідність в отриманні інформації від банківських установ де обслуговується покупець об'єкта приватизації або інші суб'єкти приватизації, з метою встановлення відомостей про рух коштів. Отже слідчий встановлює рахунки за якими здійснювалась оплата за придбані об'єкти приватизації, звертається із клопотання до слідчого судді про надання дозволу на вилучення наступних документів:

– копії паспортів засновників і посадових осіб, протокол зборів засновників, наказ або інший документ про призначення на вказану в статуті посаду особи з правом підпису і повноваженнями діяти від імені підприємства і здійснювати фінансові операції;

– платіжних документів, на підставі яких здійснювалися зарахування і списання засобів з вказаного рахунку, чеків, квитанцій, видаткових ордерів, договорів та ін., у т.ч. документів на отримання наявних грошових коштів (у т.ч. готівкою), за певний період часу;

– відомостей (реєстр) про рух грошових коштів по банківським рахункам, а саме: банківської роздруковки на паперовому та магнітному носії про рух грошових коштів по банківським рахункам з розшифровкою вхідних і вихідних платежів, зазначенням дати, обсягів, призначення платежу, банківських рахунків, кодів та назв контрагентів, інших документів, які повною мірою відображають проведення операцій.

У кримінальних провадженнях цієї категорії призначається низка експертиз. Зокрема, до найбільш популярних можна віднести:

– технічну експертизу документів (дозволяє встановити спосіб виготовлення документу та використаного обладнання, давності його виготовлення, наявності внесення змін, відновлення тексту документа тощо);

– почеркознавчу (вирішує питання про виконання підписів або рукописних записів певною особою. Призначати її треба навіть у ситуації, коли особа визнає факт виконання нею рукописного тексту чи підпису (в подальшому вона може відмовитися від такої заяви);

– судово-економічну – призначається для вирішення завдань, пов'язаних із дослідженням документів бухгалтерського обліку та звітності, визначення збитків.

В ході розслідування кримінальних справ у цій сфері можуть бути допитані наступні особи та групи осіб:

– особи, які оформляли та подавали приватизаційні документи;
 – особи, які розглядали та підписували приватизаційні документи;
 – члени експертної комісії, які проводили оцінку майна приватизованого об'єкта;

– особи, які проводили інвентаризацію (аудиторську перевірку) об'єкта приватизації або здійснювали інші контролюючі функції;

– особа, яка проводила аукціон;

– особи, які брали участь в аукціоні чи конкурсі;

– члени конкурсної комісії;

– особи, які працюють на приватизованому об'єкті;

– особа, яка придбала об'єкт.

Допит осіб у справ приватизації залежить від:

- по-перше, здебільшого особи які вчинили злочин у справах цієї категорії або особи які безпосередньо були причетними, мають економічну, юридичну а часом і технічну освіту. Слід відзначити, що злочинці та співучасники по таким справам часто були співробітниками комерційних і фінансових органах, знають всі тонкощі приватизаційного процесу, знайомі з технологіями здійснення процесу приватизації, документообіг та контроль;

- по-друге, підозрювані в таких справах використовують специфічну термінологію, тому слідчий має добре розбиратися в тематиці злочину, щоб завчасно запитати уточнюючі питання та провести допит на високому рівні.

- по-третє саме допит є стадією розслідування на якому з'ясовують загальну картину ситуації, проводиться уточнення документів, бухгалтерських

проводок та рахунків. Тому слідчий має добре підготуватися та вивчити всю специфіку даної галузі праці, для підвищення результативності слідчий може залучати спеціалістів з такої галузі як: економіка.

В деяких випадках допит передбачає конфліктність. Здебільшого допитувана особа заперечує причетність до вчинених злочинних дій та старається обґрунтувати свої вчинки. Тож слід ретельно відслідковувати отриману інформацію та фіксувати це в протокол.

Слідчому слід перевірити отриману інформацію від посадових осіб, які фігурують в процесі приватизації та вразі розбіжностей організувати повторний допит та спростувати покази підозрюваного. В випадках, коли підозрюваний зізнається в скоєному злочині необхідно дізнатися всі обставини вчинених діянь та достовірно з'ясувати коло осіб, які були причетні до цих діянь. Головними доказами в таких справах являються документи. Тому слід докладати всіх зусиль для отримання всієї документації по справі. Недбалість в цьому питанню може призвести до втрати або знищенню цінних документів, які являються доказами. До найбільш інформаційно-значущих документів про обставини злочину, що пов'язаний із приватизацією, можна віднести такі: установчі; організаційно-правові; розпорядчі; бухгалтерські; приватизаційні; документи, що відображають виробничо-господарські та договірні операції; документи з обліку кадрів. Саме в них містяться прямі докази незаконної приватизації об'єкта та інформація про коло осіб, причетних до її вчинення.

ВИСНОВКИ

Тіньова економіка яскраво відображає стан злочинних діянь в економічній сфері. Злочинність посилюється внаслідок стрімко розвиваючої економічної кризи, яка відображається в низькій заробітній платні та високим рівнем оподаткування. Саме запобігання та подолання економічних злочинів може стати базою для розробки довготривалої стратегії соціально-економічного розвитку суспільства.

Запобігання злочинам – це система заходів економічного, правового, виховного та соціально-культурного характеру, які проводяться органами державної влади. Головною складовою запобігання злочинів в економічній сфері являється практична діяльність правоохоронних органів та справедливе кримінальне покарання.

Перед правоохоронними органами постає завдання створення такого міцного правопорядку, що гарантував би зниження злочинності до мінімуму, з урахуванням особливостей економічних, суспільно-психологічних умов в суспільстві.

Планування розслідувань у кримінальних провадженнях, які пов'язані з економічною сферою, це багатоетапний процес до якого входять різноманітні структурні елементи. Найголовніші з них доцільно виділити: одержання вихідних даних з їх подальшим опрацюванням та аналізуванням; встановлення завдання розслідування з організацією розшукових дій; встановлення порядку та термінів виконання розслідування. На першій стадії розслідування проводиться прогнозування на основі отриманих даних. Основною функцією розслідування – являється встановлення тенденції руху економічного злочину та розробка розшукових дій в конкретному випадку злочину.

В даному виданні розглянуті типові слідчі дії з урахування комплексного характеру злочину. Їх структура та зміст визначаються, виходячи з особливостей механізму злочинів; характеру вихідної інформації про злочин; за яким злочином (основним чи підпорядкованим) розпочинається кримінальне провадження та результатами обізнаності слідчого про епізоди злочинної діяльності.

Слід зауважити, що успішне запобігання злочинних діянь це справа не тільки працівників правоохоронних органів, а й суспільства. Стратегія громадського впливу на злочинність має полягати, з одного боку, в залученні, а з іншого – в ініціативній участі окремих громадян, громадських організацій правоохоронної спрямованості тощо до охорони правопорядку, участі у програмах профілактики злочинності, надання інформації про вчинені злочини з обов'язковим матеріальним заохоченням цих напрямів роботи з боку держави і приватного бізнесу.

Попередження злочинності – це сформована система подолання об'єктивних та суб'єктивних передумов злочину, яка реалізується шляхом успішної діяльності всіх інститутів суспільства. Та в практичному значенні попередження злочинності – це недопущення вчинення злочинів шляхом ви-

явлення та усунення причин і умов їх здійснення

Зважаючи на титанічні зусилля правоохоронних органів, злочинність в сфері економіки змінюється в бік вироблення нових технологій для здійснення не правомірних діянь, злочинці проникають та намагаються здійснювати контроль за сегментами економіки та створювати системи корумпованих зв'язків для максимального злочинного результату. Саме тому боротьба з економічною злочинністю, наразі, стає такою актуальною та має бути предметом для вивчення .

Дане видання являється завершеною науковою працею, в якому сформовано узагальнені рекомендації для працівників правоохоронних органів, які обґрунтовані на підставі проведення досліджень використаних матеріалів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Полянська В. С. Транснаціональна організована злочинність у сфері економіки: сутність та ознаки. Південноукраїнський правничий часопис. 2016. № 2. С. 167–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2016_2_47.
2. Полянська В. С. Витоки і розвиток транснаціональної організованої злочинності у сфері економіки в Україні. Форум права. 2016. № 5. С. 151–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
3. Некрасов В. А., Полянська В. С. Окремі нотатки щодо оцінки загроз тяжких злочинів та організованої злочинності за методологією соста. Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування: матеріали IV дистанційної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, (м. Одеса, 15 листопада 2018 р). Одеса: «Юридична література, 2018. С. 40–43.
4. Пчеліна О.В. Тактичні завдання розслідування економічних злочинів / О.В. Пчеліна // Право і Безпека. – 2010. – № 5 (37). – С. 205-208.
5. Алексеєва О. О. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. / О. О. Алексеєв, В. В. Веселовський, В. В. Пясецький. – К.: Центр навчальної літератури, 2014. – 320 с.
6. Калініна І.В. Завдання слідчого огляду документів у справах про господарські злочини, пов'язані з підробленням документів / І.В. Калініна // Митна справа. – 2011. – № 4 (76). – Ч. 2. – С. 215–221.
7. Тагієв С. Р. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України: теорія і практика : монографія / С. Р. Тагієв.– Чернігів : Десна, 2015. – 512 с.
8. Вакулік О. А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні : навчальний посібник / О. А. Вакулік, Ю. А. Азаров. – К. «Центр учбової літератури», 2015. – 184 с.
9. Стащак М. В. Особливості взаємодії оперативних підрозділів органів внутрішніх справ України з органами досудового розслідування під час протидії злочинам у сфері економіки. Право і безпека. 2012. № 5 (47). С.186–189.
10. Паршак С. А. Процесуальний порядок забезпечення прав учасників кримінального провадження під час закінчення досудового розслідування : монографія / С. А. Паршак / за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О. О. Юхна. – Харків : Панов, 2016. – 204 с. (Серія «Бібліотечка слідчого та детектива : учасники кримінального провадження»).
11. Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи : монографія / С.О. Ковальчук. – Івано-Франківськ: Супрун В.П.. 2017. - 618 с.

Навчальне видання

ДІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ У РАЗІ
ВИЯВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Методичні рекомендації

Колектив авторів

Підп. до друку 18.05.2020. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times. Друк цифровий
Папір офісний. Ум.-друк. арк. 4,75. Тираж 10 прим.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 756-46-41
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018